

کاریگه‌ری پارتە سیاسیه‌کان له‌سه‌ر گه‌شه‌پێدانی سیاسی له هه‌ریمی کوردستانی عێراق

له‌شکەر عه‌لی ئەکبەر هه‌دایه^١، رۆژگار حه‌مدامین علی^٢

^{١،٢} به‌شی کۆمه‌ڵناسی، کۆلیژی ئاداب، زانکوی سه‌لاحه‌دی-هه‌ولێر، هه‌ریمی کوردستان، عێراق

پۆخته

ئهم توێژینه‌وه‌یه‌ی شیکردنه‌وه‌یه‌کی چه‌ندایه‌تی و گشتگیره‌ بۆ لیکۆلینه‌وه‌ له‌ کاریگه‌ری پارتە سیاسیه‌کان له‌سه‌ر گه‌شه‌پێدانی سیاسی له‌ هه‌ریمی کوردستانی عێراق، به‌ پشتبەستن به‌ تێۆره‌کانی کۆمه‌ڵناسی سیاسی و هه‌ک چوارچێوه‌ی تێۆری. توێژینه‌وه‌که‌ تیشک ده‌خاته‌ سه‌ر ئه‌وه‌ی که‌ چۆن ر‌ه‌ه‌نده‌ جیاوازه‌کانی پارتە سیاسیه‌کان-وه‌ک ئیدۆلۆژیا، کارانی، په‌یوه‌ندییه‌کانی ئیوان پارتەکان، و بنکە‌ی جه‌ماوهری- کاریگه‌رییان له‌سه‌ر نیشاندەرە سهره‌کیه‌کانی گه‌شه‌پێدانی سیاسی هه‌یه، له‌وانه‌: دامه‌زراره‌سازی، به‌شداریی سیاسی، ئازادییه‌ مه‌ده‌نییه‌کان، سه‌روه‌ری یاسا، و گه‌شه‌ی کۆمه‌ڵگه‌ی مه‌ده‌نی. داتاكان له‌ ر‌ینگه‌ی غومونه‌یه‌کی هه‌ر مه‌یه‌کی چینه‌دارمه‌ له‌ (٣٨٤) هاوولانی له‌ چوار پارێزگه‌کی هه‌ریمی کوردستان کۆکراونه‌ته‌وه‌. به‌ به‌کارهێنانی شیکردنه‌وه‌ی ر‌یگرسیۆنی فره‌هێنی، ده‌رکه‌وت که‌ کارانی پارتەکان به‌هێزترین کاریگه‌ری ئه‌رێتی له‌سه‌ر گه‌شه‌پێدانی سیاسی هه‌یه (کاریگه‌ری گشتی = ٠.٤٨)، و دوا‌ی ئه‌ویش بنکە‌ی کۆمه‌ڵایه‌تی پارتەکان دیت (کاریگه‌ری گشتی = ٠.٤١). هاوکات، شیکردنه‌وه‌ی ر‌یگره‌ (Path Analysis) ئه‌وه‌ی نیشان دا که‌ په‌یوه‌ندییه‌کان له‌ گه‌ڵ حکومه‌تی فیدراالی عێراق ر‌ۆلێکی ناوێزیکاری به‌رچاو ده‌گیرن له‌ ئیوان کاریگه‌ری پارتە سیاسیه‌کان و گه‌شه‌پێدانی سیاسی. جیاوازی جوگرافیش له‌ ده‌رئه‌نجامه‌کاندا به‌دیکار، به‌شیه‌یه‌ک که‌ پارێزگای هه‌ولێر به‌رزترین ئاست و پارێزگای هه‌له‌جه‌ نزمترین ئاستی له‌ زۆریه‌ی نیشاندەرەکانی گه‌شه‌پێدانی سیاسیدا تۆمار کردوه‌. له‌ کۆتاییدا، ئهم توێژینه‌وه‌یه‌ جه‌خت له‌وه‌ ده‌کاته‌وه‌ که‌ به‌رزکردنه‌وه‌ی ئاستی وه‌لامانه‌وه‌ی پارتەکان بۆ داواکارییه‌کانی خه‌لک و به‌هێزکردنی بنکە جه‌ماوهریه‌کانیان، دوو فاکتهری سه‌ره‌کین بۆ به‌رودان به‌ گه‌شه‌پێدانی سیاسی له‌ هه‌ریمی کوردستان. ئهم کاره‌ یارمه‌تیده‌ره‌ بۆ تێگه‌یشتنیکی قوولتر له‌ داینامه‌یکه‌ ئالۆزه‌کانی ئیوان پارتە سیاسیه‌کان و پرۆسه‌ی گه‌شه‌پێدانی سیاسی له‌و ناوچه‌ی که‌ له‌ دوا‌ی مملاتیوه‌ به‌ره‌و دیموکراسی هه‌نگاو ده‌نن.

وشه‌ سه‌ره‌کیه‌کان: پارتە سیاسیه‌کان، گه‌شه‌پێدانی سیاسی، هه‌ریمی کوردستان، به‌دیموکراسیکردن، کۆمه‌ڵناسی سیاسی.

پێشه‌کی^١

ئاستی به‌شداریی سیاسی، پاراستنی ئازادییه‌ مه‌ده‌نییه‌کان، چه‌سپاندنی سه‌روه‌ری یاسا، و پته‌وکردنی کۆمه‌ڵگه‌ی مه‌ده‌نی پێنسه‌ ده‌کریت، وه‌ک ئالنگارییه‌کی سه‌ره‌کی له‌ به‌رده‌م ئه‌و کۆمه‌ڵگایانه‌دا ده‌میتێته‌وه‌ که‌ له‌ قوناعی گواسته‌وه‌دان له‌ مملاتیوه‌ به‌ره‌و حوکمرانییه‌کی دیموکراتیی جیگیر. له‌ دۆخی هه‌ریمی کوردستاندا، ئهم پرۆسه‌یه‌ به‌ شیوه‌یه‌کی به‌رچاو له‌ ژێر کاریگه‌ری ئه‌و پارتە سیاسیه‌ بالاده‌ستانه‌دا بووه‌ که‌ خاوه‌ن میژوویه‌کی درێژ له‌ سه‌رکرایه‌تیکردنی بزوتنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی کورد و دواتریش به‌رپه‌ردنی هه‌ریمه‌که‌.

په‌یوه‌ندیی ئیوان پارتە سیاسیه‌کان و گه‌شه‌پێدانی سیاسی له‌ دیموکراسیه‌ جیگیره‌کاندا به‌ شیوه‌یه‌کی به‌رفراوان لیکۆلینه‌وه‌ی له‌سه‌ر کراوه‌، به‌لام تا ئیستا گرنگیه‌کی که‌متر به‌م بابته‌ دراوه‌ له‌ سیسته‌مه‌ دیموکراتیه‌ نوێیه‌کاندا، به‌تایه‌ت له‌ چوارچێوه‌ی ئه‌و ناوچه‌ی که‌ خاوه‌ن تایه‌مه‌ندی فره‌هێنی و میژووی دوا‌ی- مملاتین، وه‌ک هه‌ریمی کوردستان. گرنگی ئهم توێژینه‌وه‌یه‌ له‌وه‌دایه‌ که‌ پارتە سیاسیه‌کان له‌م جۆره‌ دۆخانه‌دا ر‌ووه‌رووی ئالنگاری جیاواز و تایه‌ت ده‌بنه‌وه‌ به‌ به‌راورد به‌ هاوتاکانیان له‌ دیموکراسیه‌ چه‌سپاوه‌کاندا.

ئهم توێژینه‌وه‌یه‌ هه‌ول ده‌دات ئهم بۆشایه‌ زانستیه‌ پر بکاته‌وه‌، له‌ ر‌ینگه‌ی شیکردنه‌وه‌یه‌کی ورد بۆ ئه‌وه‌ی که‌ چۆن ر‌ه‌ه‌نده‌ جیاوازه‌کانی پارتە سیاسیه‌کان له‌

هه‌ریمی کوردستانی عێراق نوێنه‌رایه‌تی غومونه‌یه‌کی ناوازه‌ له‌ گه‌شه‌پێدانی سیاسی له‌ چوارچێوه‌ی کۆمه‌ڵگه‌یه‌کی دوا‌ی-مملاتیندا ده‌کات. له‌دوا‌ی دامه‌زراندنی وه‌ک هه‌ریمیکی نهمجه‌- سه‌ره‌خۆ له‌ ساڵی ١٩٩١، و به‌تایه‌تی دوا‌ی دانپێدانانی وه‌ک هه‌ریمیکی فیدراالی له‌ چوارچێوه‌ی عێراق نوێی دوا‌ی ساڵی ٢٠٠٣، هه‌ریمی کوردستان دامه‌زراره‌ی تایه‌ت به‌ خۆی بنیاد ناوه‌، زنجیره‌یه‌ک هه‌له‌بژاردنی ئه‌نجام داوه‌، و سیسته‌مه‌یکی سیاسی جیاوازی له‌ناو پێکهاته‌ی گشتیی عێراقدا گه‌شه‌ پێداوه‌. له‌ ته‌واوی ئهم پرۆسه‌یه‌دا، پارتە سیاسیه‌کان ر‌ۆلێکی ناوه‌ندی و چاره‌نووسسازیان له‌ دارشتنی ئاراسته‌ی گه‌شه‌پێدانی سیاسی هه‌ریمه‌که‌دا گیراوه‌. گه‌شه‌پێدانی سیاسی، که‌ به‌ فراوانبوونی دامه‌زراره‌ دیموکراتیه‌کان، به‌رزبوونه‌وه‌ی

^١ گوفاری زانکوی کویه بۆ زانسته مروفايهتی و کومه‌لایه‌تیه‌کان، به‌رگی 9، ژماره‌ 2 (2026)

ر‌یکه‌وتی: وه‌رگرتن 28 تهموز 2025؛ په‌سهندکردن: 14 تهلویل 2025

توێژینه‌وه‌ی ر‌یکه‌راو: له‌ 10 ئاب 2026 بۆ لۆگراوتنه‌وه‌.

ئیمه‌یلی توێژهر: lashkr.hadaya@su.edu.krd

ماڵی چاپ و بڵاوکردنه‌وه‌ © 2026 له‌شکەر عه‌لی ئەکبەر هه‌دایه‌، رۆژگار حه‌مدامین علی، گه‌یشتن به‌م توێژینه‌وه‌یه‌

کراویه‌ له‌ ژێر ر‌ه‌زومه‌ندی - 4.0 CC BY-NC-ND

(Policy, 2024).

په یوه نډی تیوان هم دوو پارت به قوناغی ئالوزی هاوکاری و ململانی گوزهری کردوه. شهرې ناوخوپی سالانی نهو ده کان بووه هوی دروستیوونی دوو ئیداره یی (پارتی له ههولیر و دهوک، و یه کیتی له سلینی) (الهاشی، ۲۰۲۴). هه چه نده دوی سالی ۲۰۰۳ ههولنی یه کگرتنهوی ئیداری درا، به لام دابه شبوونه سیاسی و جوگرافیه کان تا راده یه کی زور به رده وامن و کاریگه ریی راسته وخویان له سهر پرۆسه ی حوکمرانی و گه شه پیدان هه یه. (Rudaw, 2025)

2. 4 فاکتوره تیوه نډیگره کان Mediating Variable

په یوه نډی تیوان پارتیه سیاسییه کان و گه شه پیدانی سیاسی له ههریمی کوردستان له ژیر کاریگه ریی چه نډین فاکتوره ی تیوه نډیگره دایه که شیواز و ئاراسته ی هم په یوه نډیه دیاری ده که ن: بارودوخی نیوده ولتی و ههریمی: جیو پوله تیکی ناوچه که و پشینیوی دهره کی کاریگه ریی بهرچاویان له سهر هه لسوکه وت و ستراتیژییه کان پارتیه کوردیه کان هه یه (سه نته ری لیکوئینه وهی ستراتیجی کوردستان، ۲۰۲۴). په یوه نډی له گهل حکومتی فیدرال: شیوازی په یوه نډیه کان تیوان ههولیر و به غدا کاریگه ریی راسته وخوی له سهر ئاستی سه ره یه خویی سیاسی و ئه و سه رچاوانه هه یه که له به رده ستی ده سه لاتدارانی ههریمدان (مرکز الحزيرة للدراسات، ۲۰۲۴). فاکتوره ئابورییه کان: ئابوری ههریم که به شیهویه کی سه ره کی پشت به دهاقی نه وت و دامه زرانندی که رقی گشتی ده به سستی، چوارچیه ی هاندان و سنوردارکده سیاسییه کان بۆ پارتیه کان دیاری ده کات (ئه حمده، ۲۰۲۴). فره یی ئیتی و ئایینی: بوونی ینکاته یی جیاوازی نه ته وهی و ئایینی له ناو ههریمدا، کاریگه ریی له سهر پرسه کان نوینه رایه تی و گشتیگری سیاسی داده نیت (که ریم، ۲۰۲۳).

2. 5 بوشایی توژینه وه و به شداری زانستی

سه ره یی بوونی نه ده بیاتیکی ده لئه مه ند له سهر سیاست و حوکمرانی له ههریمی کوردستان، هیشتا بوشاییه کی زانستی بهرچا له بواری توژینه وهی چه نډایه تیدا هه یه که به شیهویه کی سیستاتیک کاریگه ریی پارتیه سیاسییه کان له سهر گه شه پیدانی سیاسی بلیوت. زوره یی توژینه وه کان ییشو له سهر هم بابه ته چونا یه یی بوون و زیاتر تیشکیان خستوه ته سه ر گیزانه وه میژوویه کان یان شیکاری دامه زراوه یی، نه ک تاقیکردنه وهی په یوه نډیه هه کاریه کان له ریگی داتاوه (Al-Monitor, 2025).

هم توژینه وهیه هه ول ده دات هم بوشاییه پر بکاته وه له ریگی به کارهینیانی رینازیکی چه نډایه تی بۆ پیوانه کردنی کاریگه ریی ره هه نده جیاوازه کان پارتیه کان له سهر نیشاندهره دیاریکراوه کان گه شه پیدانی سیاسی. به له بهرچاگریتی فاکتوره ناوژیکاره کان و شیکردنه وهی به راوردکاری تیوان پارێزگان، هم کاره تیکه بشتیتیکی وردتر و به لگه محوره تری له باره ی هم په یوه نډیه ئالوزوه پشیکه ش ده کات.

3. میتودلوزی توژینه وه

3. 1 دیزاینی توژینه وه

هم توژینه وهیه پشت به رینازیکی چه نډایه تی (Quantitative Method)

کاری (Performance) پارت له کاتی ده سه لاتدا راسته وخو کار ده کاته سه ر مه تانه ی گشتی و شه رییه تی سیسته مه که (International Crisis Group, 2024).

په یوه نډیه کان تیوان پارتیه کان کاریگه ریی بهرچاویان له سهر سه قامیگری سیاسی و پرۆسه ی چه سپاندنی دیموکراسی هه یه. (Saeed, 2025)

2. 2 گه شه پیدانی سیاسی له کومه لگه دوی- ململانیکاندا

گه شه پیدانی سیاسی له و کومه لگایه یی که قوناغی دوی- ململانی تیده په رین، روویه رووی کومه لیک ئالنگاری تاییه ت ده یته وه، وه ک لاوازی دامه زراوه کان، دابه شبوونی قوونی کومه لایه تی، و میراتی توندوتیژی (بالتی، ۲۰۲۲: ۴۵). له جوره دوخانه دا، گه شه پیدانی سیاسی نه ک ته نه پرۆسه ی به دیموکراسیکردن، به لکو هاوکت پرۆسه کان دوه لته سازی، ناشته وایی نیشانی، و بنیادانی ده سه لاتیکی شه ری له خۆده گری (عبد الرحمن، ۲۰۲۳).

ئه ده بیاتی تاییه ت به م بواره جه ت له سهر چه نډ نیشاندهریکی سه ره کی ده کاته وه بۆ هه لسه نگاندنی گه شه پیدانی سیاسی له دۆخی دوی- ململانی:

دامه زراوه سازی (Institutionalization): بنیادانی ینکاته یی حوکمرانی کاریگه ر، شه فاف و لیبرسراو.

به شداری سیاسی (Political Participation): که خوی له به شداریکردن له هه لئاردن و داینگردنی نوینه رایه تی دابه ره وانه بۆ سه رجهم گروویه کان ده بیته وه.

ئازادییه مه دنییه کان (Civil Liberties): پاراستنی مافه بنه ره تیه کان وه ک ئازادی راده رپین، کوپونه وهی ئاشتیانه، و دامه زرانندی ریکخراو.

سه ره وری یاسا (Rule of Law): مسۆگه کردنی سه ره یه خویی ده سه لاتی دادوه ری و مامه لیه ی که شان له گهل هه مووان له به رده م یاسا دا.

گه شه ی کومه لگه ی مه دنی (Civil Society Development): گه شه کردنی ریکخراوه نا حکومییه سه ره یه خۆکان و فراوانوونی به شداری مه دنی (الزیدی، محمه د، ۲۰۲۳: ۷۸-۹۵).

2. 3 چوارچیه ی سیاسی ههریمی کوردستان

گوره یانی سیاسی ههریمی کوردستان به شیهویه کی سه ره کی له ژیر بالاده ستی دوو پارتی میژوویدا یه: پارتی دیموکراتی کوردستان (PDK) و یه کیتی نیشانی کوردستان (YNK). هم دوو پارتیه له بزوته وهی رزگارخوازی کوردیه وه سه ریان هه لداوه و بۆ ماوه یه کی درێژ سه رکایه تییه خه باتیان بۆ به ده سه تینیانی مافه نه ته وه ییه کان کردوه. (Kurdistan Parliament, 2025) له دوی راپه رینی سالی ۱۹۹۱ هه، هم پارتانه بهرپوه به رایه تییه ههریمیان کردوه، که هم پرۆسه یه به قوناغی جیاوازی ململانی و ریکه وتی دابه شکردنی ده سه لاتدا تیه په وه (القره داغی، ۲۰۲۱).

له سالانی دواتر دا، هیزی سیاسی نوی سه ریان هه لدا، له وانه بزوته وهی گوران، پارتیه ئیسلامیه کان، و چه نډین پارتی محو کتری تر، که بوونه هوی دروستیوونی ژینگه یه کی سیاسی فره چه شتر (عبدوللا، ۲۰۲۲). سه ره یی هم گورانکاریانه، پارتی دیموکراتی کوردستان و یه کیتی نیشانی کوردستان هیشتا وه ک دوو هیزی سه ره کی له گوره پانه که دا ماونه ته وه و کوئترۆلی زوره یی دامه زراوه و سه رچاوه سه ره کییه کان ههریمیان کردوه (Washington Institute for Near East

ده‌به‌ستیت بۆ شیکردنه‌وه‌ی په‌یوه‌ندی نێوان پارتیه‌ سیاسیه‌کان و گه‌شه‌پێدانی سیاسیه‌ له‌ هه‌ریه‌ی کوردستانی عێراق. دیزاینی توێژینه‌وه‌که‌ وه‌سف-شیکاری (Descriptive-Analytical) یه‌، که‌ تێیدا داتای کۆکراوه‌ له‌ رێکه‌ی راپرسییه‌وه‌ به‌کارده‌هێزیت بۆ تاقیکردنه‌وه‌ی ئه‌و گریمانانه‌ی که‌ په‌یوه‌ندی نێوان گۆراوه‌کان ڕوون ده‌کهنه‌وه‌.

3. 2 کۆمه‌لگه‌ی ئاماری و نمونه‌ی توێژینه‌وه‌

کۆمه‌لگه‌ی ئاماری توێژینه‌وه‌که‌ پێکدێت له‌ سه‌رحه‌م هاوولاتیانی ته‌مه‌ن (۱۸) ساڵ و سه‌رووتر که‌ نیشته‌جێی چوار پارێزگا سه‌ره‌کیه‌که‌ی هه‌ریه‌ی کوردستان: هه‌ولێر، سلێمانی، ده‌وک، و هه‌له‌بجه‌. به‌یتی خه‌ملاندنه‌ نافه‌میه‌یه‌کانی ساڵی ۲۰۲۴، ژماره‌ی دانیشتووانی ته‌م کۆمه‌لگه‌یه‌ نێکه‌ی (۳,۵۰۰,۰۰۰) که‌سه‌ که‌ ته‌مه‌نیان له‌سه‌رووی ۱۸ ساڵه‌وه‌یه‌.

بۆ دیاریکردنی قه‌باره‌ی نمونه‌، هاوکێشه‌ی کۆکران (Cochran's Formula) به‌کارهێنرا، به‌ له‌به‌رچاوگرته‌ی ئاستی دنیایی ۹۵% و په‌راویزی هه‌له‌ی ۵% له‌سه‌ر ته‌م بنه‌مایه‌، قه‌باره‌ی نمونه‌ به‌ (۳۸۴) که‌س دیاری کرا. نمونه‌وه‌رگرته‌ی هه‌ر په‌مکه‌ی چێندار (Stratified Random Sampling) به‌کارهێنرا بۆ دنیابوون له‌ نوێنه‌رایه‌تیکردنی دادپه‌روه‌رانه‌ی پارێزگا، رده‌گه‌ز، گروپی ته‌مه‌ن، و ئاستی خۆیندن. دابه‌شبوونی نمونه‌که‌ به‌سه‌ر پارێزگاکاندا به‌م شێوه‌یه‌ بوو:

هه‌ولێر: ۱۴۰ به‌شداربوو (۳۶.۵%)

سلێمانی: ۱۳۵ به‌شداربوو (۳۵.۲%)

ده‌وک: ۸۵ به‌شداربوو (۲۲.۱%)

هه‌له‌بجه‌: ۲۴ به‌شداربوو (۶.۲%)

3. 3 گۆراوه‌کانی توێژینه‌وه‌ و پێوانه‌کردن

گۆراوه‌ سه‌ره‌خۆکان: ربه‌ه‌نده‌کانی پارتیه‌ سیاسیه‌کان
پێکهاته‌ی پارت:

ئاستی دیموکراسیه‌ی ناوخۆیه‌.

شه‌فافیه‌تی له‌ به‌رپارداندا.

خولانه‌وه‌ی ده‌سته‌به‌سته‌ی ئه‌لایته‌ (elite circulation) له‌ناو سه‌رکرده‌یه‌تی پارتدا.

ئایدۆلۆژیای پارت:

ڕوونی ئاراسته‌ی ئایدۆلۆجی.

نه‌رمی ئایدۆلۆجی و کراوه‌ی به‌رووی گۆرانکاریدا.

پابه‌ندبوون به‌ بنه‌ما دیموکراتیه‌یه‌کان له‌ په‌یوه‌ی پارتدا.

کارایی پارت:

وه‌لامدانه‌وه‌ بۆ داواکارییه‌کانی خه‌لک.

ڕۆڵی پارت له‌ بنیادنانی دامه‌زراوه‌ نیشته‌انییه‌کان.

سه‌رکه‌وتن له‌ جێبه‌جێکردنی به‌رنامه‌ سیاسیه‌ و خه‌مه‌تگوزارییه‌کان.

په‌یوه‌ندییه‌کانی نێوان پارتیه‌کان:

ئاستی هاوکاری و هه‌ماهه‌نگی نێوانیان.

بوونی کێڕکێی سیاسیه‌ ته‌ندروست.

قوولگی مملاتی و ناخۆکی نێوان پارتیه‌کان.

بنکه‌ی کۆمه‌لایه‌تی پارتیه‌کان:

ئاستی به‌شداریه‌ی جهموهر له‌ چالاکییه‌کانی پارتدا.

ئاستی مه‌تانه‌ی گشتی به‌ پارتیه‌کان.

توانای پارتیه‌کان بۆ نوێنه‌رایه‌تیکردنی چین و توێژه‌ جیاوازه‌کان.

گۆراوه‌ پاشکۆکان: نیشانه‌مه‌کانی گه‌شه‌پێدانی سیاسیه‌

دامه‌زراوه‌سازی: (Institutionalization)

پته‌وی و کاریگه‌ری پێکهاته‌ یاسایی و کارگیریه‌کان.

ئاستی سه‌ره‌خۆیه‌ی دامه‌زراوه‌ سیاسیه‌کان (په‌رله‌مان، حکومه‌ت، دادگاگان).

جێگیریه‌ی و به‌رده‌وامی کارکردنی دامه‌زراوه‌کان.

به‌شداریه‌ی سیاسیه‌: (Political Participation)

رێژه‌ی به‌شداریکردن له‌ هه‌له‌بژاردنه‌کاندا.

دادپه‌روه‌ری له‌ نوێنه‌رایه‌تی سیاسیه‌ی گروپی جیاوازه‌کان.

ئاستی به‌شداریه‌ی ژنان، گه‌نجان، و که‌مینه‌کان له‌ سیاسه‌تدا.

ئازادییه‌ مه‌دنییه‌کان: (Civil Liberties)

ئاستی ئازادی راده‌برین و ئازادی میدیاکان.

ئازادی کۆبوونه‌وه‌ی ئاشتیانه‌ و رێکخراو بوون.

پارێزراوی مافه‌کانی هاوولاتیبوون.

سه‌روهری یاسا: (Rule of Law)

سه‌ره‌خۆیه‌ی ده‌سه‌لاتی دادوه‌ری.

یه‌کسانی هه‌مووان له‌به‌رده‌م یاسادا.

کاریگه‌ری هه‌له‌که‌ی ڕووبه‌رووبوونه‌وه‌ی گه‌نده‌لی.

که‌شه‌ی کۆمه‌لگه‌ی مه‌دنی: (Civil Society Development)

ژماره‌ و فره‌چه‌شینی رێکخراوه‌ ناخکومیه‌یه‌کان.

ئاستی سه‌ره‌خۆیه‌ی کۆمه‌لگه‌ی مه‌دنی له‌ پارتیه‌ سیاسیه‌کان.

کاریگه‌ری کۆمه‌لگه‌ی مه‌دنی له‌سه‌ر دارشتنی سیاسه‌تی گشتی.

گۆراوه‌ ناوێنکاره‌کان: (Mediating Variables)

ته‌م توێژینه‌وه‌یه‌ چوار گۆراوی ناوێنکاری سه‌ره‌کی له‌به‌رچاو ده‌گریت بۆ شیکردنه‌وه‌ی میکانیزمی کاریگه‌ری نێوان پارتیه‌ سیاسیه‌کان و گه‌شه‌پێدانی سیاسیه‌:

باردۆخی نێوده‌وله‌تی و هه‌ریه‌ی:

ئاستی په‌یوه‌ندییه‌کانی هه‌ر ته‌م له‌گه‌ڵ ولاتی دراوسێ.

کاریگه‌ری پێشهاته‌ هه‌ر ته‌میه‌کان (بۆ نمونه‌: دۆخی سووریا، مملاتیکی ناوچه‌که‌).

ئاست و جۆری پشتیوانی نێوده‌وله‌تی بۆ هه‌ریه‌ی کوردستان.

په‌یوه‌ندی له‌گه‌ڵ حکومه‌تی فیدرالی:

ئاستی گرزی و ناخۆکی سیاسیه‌ و یاسایی له‌گه‌ڵ به‌غدا.

بوونی هاوکاری و هه‌ماهه‌نگی ستراتیجی له‌گه‌ڵ حکومه‌تی فیدرالی.

ئاستی سه‌ره‌خۆیه‌ی هه‌ر ته‌م له‌ به‌رپاردانی سیاسیه‌ و ئابووریدا.

فاکته‌ره‌ ئابووریه‌یه‌کان:

دۆخی گشتی ئابووری هه‌ریه‌ی کوردستان.

راده‌ی پشت به‌ستن به‌ داهاقی نه‌وت.

ئاستی که‌شه‌ی ئابووری هاوسه‌نگ و فره‌چه‌شن.

فره‌چه‌شینی ئیته‌ی و ئایینی:

شێوازی نوێنه‌رایه‌تی سیاسیه‌ پێکهاته‌ ئیته‌ی و ئایینییه‌کان.

بوونی گرزی یان پێکه‌وه‌ژایانی ئاشتیانه‌ له‌ نێوان پێکهاته‌کاندا.

ئاستی به‌کپارچه‌ی و هه‌ستی هاوولاتیبوونی هاوبه‌ش.

لهم بهشەدا، دەرئەنجامە سەرەکیەکانی توێژینەوهکە دەرخێنەرۆو، کە لە شیکردنەوهی ئەو داتایانەوه بەدەست هاتوون کە لە ڕێگەی پرسیارنامەوه کۆکراونەتەوه.

4. لایەنی مەیدانی توێژینەوهکە

4.1 تاییەتەندیە دیۆگرافییەکانی نمونە

نمونەنی توێژینەوهکە لە (384) بەشداربوو لە چوار پارێزگاکە هەریەک کوردستان، بێنکدیت، خشتە (1) دابەشبوونی نمونەکە بەپێی تاییەتەندیە دیۆگرافییە سەرەکیەکان نیشان دەدات.

خشتە (1)

تاییەتەندیە دیۆگرافییەکانی نمونەنی توێژینەوه

پێژەری سەدی	ژمارە فریکوئەنسی	پۆلێن	تاییەتەندی
۳۶.۵۰%	۱۴۰	هەولێر	پاریزگا
۳۵.۲۰%	۱۳۵	سڵێانی	
۲۲.۱۰%	۸۵	دھوک	
۶.۲۰%	۲۴	هەلەبجە	
۵۴.۲۰%	۲۰۸	نێر	رەگەز
۴۵.۸۰%	۱۷۶	مێ	
۳۵.۲۰%	۱۳۵	۲۹-۱۸	گرووبی تەمەن
۳۷.۰۰%	۱۴۲	۴۲-۳۰	
۱۹.۸۰%	۷۶	۵۵- ۴۳	
۸.۰۰%	۳۱	۵۶ سأل و زیاتر	
۱۵.۱۰%	۵۸	ناوەندی	ئاستی خوێندن
۲۹.۹۰%	۱۱۵	دوئاوەندی	
۴۰.۱۰%	۱۵۴	بەکلۆریۆس	
۱۴.۹۰%	۵۷	خوێندنی بالا	
۸۹.۱۰%	۳۴۲	کورد	نەتەوه
۴.۷۰%	۱۸	تورکمان	
۳.۱۰%	۱۲	ئاشووری/کلدان	
۲.۱۰%	۸	عەرەب	
۱.۰۰%	۴	هیتز	

شیکردنەوهی خشتە (1): خشتەکە چەند تاییەتەندیەکی گرنکی نمونەکە دەرەخت:

ئەم خشتەیه داتای نمونەیهکی ئاماری لە پۆلە جیاوازهکاندا (پاریزگا، رەگەز، گرووبی تەمەن، ئاستی خوێندن و نەتەوه) نیشان دەدات. کۆی گشتی ژمارەکی کەسانی ئەم نمونەیه ۳۸۴ کەسە (ئەمە دەتوانرێت پشتراست بکێتەوه بە کۆکردنەوهی فریکوئەنسیەکانی هەر پۆلیک، بۆ نمونە ۱۴۰ + ۱۳۵ + ۸۵ + ۲۴ = ۳۸۴ بۆ پاریزگاگان).

لە خوارەوه شیکاری ئەم داتایانە دەخەمەرۆو:

۱. دابەشکردنی پاریزگاگان:

* هەولێر زۆرترین پشکی لەم نمونەیدا هەیه بە ۱۴۰ کەس (۳۶.۵۰٪). ئەمە

3.4 کەرەستە و شتێوازی کۆکردنەوهی داتا

داتاکان لە ڕێگەی پرسیارنامەیهکی دارپێژراو لەلایەن توێژەرۆوه کۆکراونەتەوه. پرسیارنامەکە لە (۵۰) پێکدێت کە بەسەر پێنج بەشی سەرەکیدا دابەش کراون: زانیاری دیۆگرافی: (۵) پرسیار

هەلەسەنگاندنی رەهەندەکانی پارتە سیاسییەکان: (۱۵) پرسیار

هەلەسەنگاندنی نیشانەدەرەکانی گەشەپێدانی سیاسی: (۱۵) پرسیار

هەلەسەنگاندنی فاکتەرە ناوێرکارەکان: (۱۰) پرسیار

پرسیاری کراو: (۵) پرسیار بۆ بەدەستپێدانی تیروانینی قوولتر.

پێکدەکانی پرسیارنامەکە لەسەر بنەمای پێنچ خاڵی لیکەرت (5-Point Likert Scale) دارپێژراو (لە ۱ = "زۆر ناپزیم" تا ۵ = "زۆر پزیم"). بۆ

دلتیابوون لە رەوايي ناوەرۆک (Content Validity)، پرسیارنامەکە خرایە

بەردەم (۱۰) پێسپۆری باری زانسته سیاسییەکان و کۆمەڵناسی. جیگێری

(Reliability) پرسیارنامەکەش بە بەکارهێنانی هاوکۆلکەیی ئەلفای کرۆنباخ

(Cronbach's Alpha) تاقیکرایەوه، کە بەهای هاوکۆلکەکە بۆ سەرچەم

گۆراوەکان لە سەرۆوی (۰.۷) بوو، ئەمەش ئاماژەیه بۆ ئاستیکی بەرزى جیگێری.

3.5 شتێوازهکانی شیکردنەوهی داتا

بۆ شیکردنەوهی داتاکان، دوو جۆر ئاماری سەرەکی بەکارهێنران:

ئاماری وەسفی: (Descriptive Statistics) وەک دووبارەبوونەوه

(Frequency)، پێژەری سەدی، ناوەند (Mean)، و لادانی پێوانەیی (Standard

Deviation) بۆ وەسفکردنی تاییەتەندیەکانی نمونەکە و گۆراوەکان.

ئاماری دەرئەنجامی: (Inferential Statistics)

هاوکۆلکەیی پەيوەندى پێرسن: (Pearson Correlation) بۆ پێوانەکردنی هێز و

ئاراستەیی پەيوەندى نێوان گۆراوەکان.

پێگرتنیشی فرەهێلی: (Multiple Regression) بۆ دیاریکردنی کاریگەری گۆراوه

سەرەخۆکان لەسەر گۆراوی پاشکۆ.

شیکردنەوهی رێرەوه (Path Analysis) و مۆدێلکردنی هاوکێشەیی پێکهاڵەیی

(SEM) بۆ تاقیکردنەوهی رۆلی گۆراوه ناوێرکارەکان:

شیکردنەوهی جیاوازی: (ANOVA) بۆ بەراوردکردنی جیاوازی نێوان پارێزگاگان.

بۆ ئەنجامدانی شیکاریەکان، سۆفتوێرە ئاماریەکانی SPSS (v. 28) و AMOS

(v. 26)، هەرۆه MS Excel (2023) بۆ دروستکردنی خشتە و گرافەکان

بەکارهێنران.

رەچاوکردنە ئەخلاقیەکان

لە سەرچەم قۆناغەکانی توێژینەوهکەدا، پابەندی تەواو بە بنەما ئەخلاقیەکانی

توێژینەوهی زانستی کراو:

پزمامەندی ئاگادارانە (Informed Consent): لە سەرچەم بەشداربووان وەرگیرا.

نەپنپاریزی (Confidentiality): زانیاریە کەسیەکانی بەشداربووان بە تەواوی

پاریزراون.

مافی کێشەوه: بەشداربووان ئازاد بوون لەوهی لە هەر قۆناغیکدا لە توێژینەوهکە

بکشینەوه.

بێلایەنی توێژەر: دوورکەوتنەوه لە لایەنگری سیاسی لە کاتی دارپشتی پرسیارەکان،

کۆکردنەوه، و شیکردنەوهی داتاکاندا.

سیاسیهکان)، گۆراوه پاشکۆکان (نیشاندەرەکانی گەشەپێدانی سیاسی)، و گۆراوه ناوێرکارەکان نیشان دەدات.

خشتهی (۲)

ئاماری وەسفی گۆراوهکانی توێژینهوه

گۆراو	ناوەندی ژمێری	لادانی پێوانەیی	کەمترین	بەرترین
گۆراوه سەرەخۆکان				
پێکهاڵی حزب	۲.۸۷	۰.۹۲	۱	۵
ئایدۆلۆژیای حزب	۳.۱۲	۰.۸۸	۱	۵
ئەدای حزب	۲.۶۵	۱.۰۵	۱	۵
پەڕه‌بەندی ئێوان حزبه‌کان	۲.۴۳	۰.۹۷	۱	۵
بنکە کۆمه‌لایه‌تی حزبه‌کان	۲.۹۱	۰.۸۵	۱	۵
گۆراوه پاشکۆکان				
بونیادانی دامەزراوه‌یی	۲.۷۸	۰.۹۴	۱	۵
بەشداری سیاسی	۳.۲۴	۱.۰۲	۱	۵
ئازادیه‌ مەدەنییه‌کان	۳.۰۵	۱.۱	۱	۵
سەروریه‌ یاسا	۲.۶۲	۰.۹۸	۱	۵
گەشەپێدانی کۆمه‌لگه‌ی مەدەنی	۲.۹۵	۰.۸۹	۱	۵
گۆراوه ئیوه‌ندەرەکان				
بارودۆخه‌ ئیوه‌ندەرەکان	۳.۱۸	۰.۸۷	۱	۵
پەڕه‌بەندی له‌گه‌ڵ حکومه‌تی ناوه‌ندی	۲.۵۴	۱.۱۲	۱	۵
هۆکاره‌ ئابورییه‌کان	۲.۳۷	۰.۹۵	۱	۵
فره‌جه‌شنی نه‌ته‌وه‌یی-ئایینی	۳.۴۲	۰.۷۸	۱	۵

دەرەنجامه‌ وەسفیه‌کان دیدیکی گشتی له‌سەر تێڕوانینی هاوولاتیان نیشان دەدەن: **هه‌ڵسه‌نگانی گشتی**: به‌شیوه‌یه‌کی گشتی، به‌شدارییوان هه‌ڵسه‌نگاندنیه‌کی تێکەڵاویان هه‌یه‌. زۆریه‌ی ناوه‌ندەکان له‌ دەوری خاڵی ناوه‌ندی پێوه‌ره‌که‌ (۳.۰) ده‌خولینه‌وه‌، به‌لام هه‌ندیک گۆراو به‌شیوه‌یه‌کی به‌رچاو نه‌رێنێت یان نه‌رێنێت هه‌ڵسه‌نگیندران.

هه‌ڵسه‌نگاندنی پارتە سیاسیه‌کان:

نه‌رێنێت لایه‌ن: "ئایدۆلۆژیای پارت" به‌رزترین ناوه‌ندی هه‌یه‌ (۳.۱۲)، که‌ له‌وانه‌یه‌ ئاماژه‌ بێت به‌وه‌ی خه‌ڵک تا راده‌یه‌ک ئاراسته‌ و ئامانجه‌ راگه‌یه‌ندراوه‌کانی پارتەکان قبوڵ ده‌کات یان لێیان تێده‌گات.

نه‌رێنێت لایه‌ن: "په‌ڕه‌بەندیی ئێوان پارتەکان" (۲.۴۳) و "کارایی پارت" (۲.۶۵) زهم‌ترین هه‌ڵسه‌نگاندنیه‌کان وه‌رگرتوه‌. ئه‌مه‌ نیکه‌رانی قوولی هاوولاتیان له‌بارە‌ی مملاتیی به‌رده‌وامی ئێوان پارتەکان و لاوازی ئاستی حوکمرانی و خزمه‌تگوزاریه‌کانه‌وه‌ نیشان دەدات.

هه‌ڵسه‌نگاندنی گەشەپێدانی سیاسی:

به‌رزترین ئاست: "به‌شداریی سیاسی" (۳.۲۴) و "ئازادیه‌ مەدەنییه‌کان" (۳.۰۵) تاكه‌ دوو نیشاندەرە که‌ ناوه‌ندەکانیان له‌ سەروریه‌ ۳.۰ وه‌یه‌. ئه‌مه‌ ئاماژه‌یه‌ بۆ ئه‌وه‌ی که‌ هاوولاتیان هه‌ست ده‌کەن ده‌رفه‌تی به‌شداریکردن له‌ هه‌ڵبژاردن و ئازادی راده‌ڕێنیه‌کان تا ئاستیه‌ک هه‌یه‌، سەرپای کێشه‌کان.

زهم‌ترین ئاست: "سەروریه‌ یاسا" (۲.۶۲) زهم‌ترین ناوه‌ندی هه‌یه‌، که‌ دیسانه‌وه‌

ده‌توانێت ئاماژه‌ بێت که‌ به‌شیه‌کی زۆری نمونه‌ گرتن له‌م پارێزگایه‌دا ئه‌نجامدراوه‌ یان ئه‌م پارێزگایه‌ ژماره‌ی دانیه‌شتووانیه‌کی زیاتری هه‌یه‌ که‌ له‌ نمونه‌ گرتنه‌که‌دا په‌نکده‌داته‌وه‌.

* سلیانی به‌ ۱۳۵ کەس (۳۵.۲۰٪) له‌ پله‌ی دووه‌مدايه‌ و پشکی زۆر نزیك له‌ هه‌ولێره‌وه‌ هه‌یه‌.

* ده‌هوک به‌ ۸۵ کەس (۲۲.۱۰٪) و هه‌له‌بچه‌ به‌ ۲۴ کەس (۶.۲۰٪) پشکی که‌مترین له‌ نمونه‌که‌دا هه‌یه‌. ئه‌م دابه‌شکردنه‌ پارێزگاكان ده‌توانێت په‌نکده‌نوه‌ی دابه‌شبوونی راسته‌قیه‌نی دانیه‌شتووان له‌م ناوچه‌دا بێت، یان ئه‌نجامی شینواری نمونه‌گرتن که‌ به‌کارهاتوه‌وه‌.

۲. دابه‌شکردنی په‌گه‌زی:

ئهو پیاوانه‌ی که‌ ۲۰۸ کەسیان تێدايه‌ (۵۴.۲۰٪) پشکی که‌مترین هه‌یه‌ له‌ ژنان (۱۷۶ کەس، ۴۵.۸۰٪) له‌م نمونه‌دا. ئه‌مه‌ په‌نکه‌ ئاماژه‌ بێت بۆ به‌شداریکردنی زیاتری پیاوان له‌م لیکۆلییه‌وه‌دا، یان دابه‌شبوونی په‌گه‌زی جیاواز له‌ دانیه‌شتوانی ئامانجا.

۳. دابه‌شبوونی گروپی ته‌مه‌ن:

گروپی ته‌مه‌نی ۴۴-۳۰ ساڵ زۆرترین فریکوینسی هه‌یه‌ به‌ ۱۴۲ کەس (۳۷.۰۰٪). ئه‌م گروپه‌ به‌زۆری له‌ پروی ئابووری و کۆمه‌لایه‌تییه‌وه‌ چالاکترن.

هه‌روه‌ها گروپی ته‌مه‌نی ۲۹-۱۸ ساڵ که‌ ۱۳۵ کەسیان تێدايه‌ (۳۵.۲۰٪) پشکی که‌مترین هه‌یه‌، ئه‌مه‌ش ئاماژه‌یه‌ بۆ بوونی به‌هێزی که‌نجان.

گروپه‌ ته‌مه‌نییه‌کانی ۵۹-۴۵ ساڵ (۷۶٪ کەس، ۱۹.۸۰٪) و ۶۰ ساڵ و سەرورتر (۳۱٪ کەس، ۸.۰۰٪) پشکیان که‌متره‌، ئه‌مه‌ش شتیکی سروشتیه‌، چونکه‌ به‌زۆری له‌گه‌ڵ زیادبوونی ته‌مه‌ن، ژماره‌ی دانیه‌شتوانی گروپه‌ ته‌مه‌نییه‌ که‌متره‌ که‌مه‌دیه‌یه‌.

۴. دابه‌شکردنی ئاستی خویندن:

خویندنی به‌کالۆریۆس زۆرترین پشکی له‌م نمونه‌دا هه‌یه‌ به‌ ۱۵۴ کەس (۴۰.۱۰٪). ئه‌مه‌ش ئاماژه‌یه‌ بۆ ئاستیه‌کی تاراده‌یه‌ک به‌رزتری خویندنی ئه‌و که‌سانه‌ی له‌م نمونه‌دا هه‌ن.

بروانامه‌ی دواناوه‌ندی له‌ پله‌ی دووه‌مدايه‌ به‌ ۱۱۵ کەس (۲۹.۹۰٪)

بروانامه‌ی ماسته‌ر و سەرورتر (۵۷٪ کەس، ۱۴.۹۰٪) و خویندنی ناوه‌ندی (۵۸٪ کەس، ۱۵.۱۰٪) پشکی نزیکه‌ی یه‌کسانیه‌ هه‌یه‌. ئه‌م زانیاریانه‌ ده‌توانن ئاماژه‌ بن بۆ گرنگی خویندنی بالا له‌ دانیه‌شتوانی ئامانج یان سروشتی توێژینه‌وه‌که‌، که‌ زیاتر ئه‌و که‌سانه‌ی که‌ خویندنی بالا یان هه‌یه‌ بۆ خۆی راکیشتاوه‌.

۵. دابه‌شبوونی نه‌ته‌وه‌یی:

کورد زۆریه‌ی په‌های ئه‌م نمونه‌یه‌ پێکده‌هێن که‌ ۳۴۲ کەسن (۸۹.۱۰٪). ئه‌مه‌ ته‌واو لۆژیکی و چاوه‌ڕوانکراوه‌ به‌ له‌به‌رچاوترینی ئه‌وه‌ی که‌ ئه‌م زانیاریانه‌ په‌ڕه‌بەندی به‌ هه‌ریکی کوردستانی عێراقه‌وه‌ هه‌یه‌ (هه‌ولێر، سلیانی، ده‌هوک، هه‌له‌بچه‌).

هه‌روه‌ها که‌مینه‌ نه‌ته‌وه‌یه‌کانی وه‌ک تورکان (۱۸٪ کەس، ۴.۷۰٪)، ئاشووری/کلدانی (۱۲٪ کەس، ۳.۱۰٪) و عه‌ره‌ب (۸٪ کەس، ۲.۱۰٪) و ئه‌وانی دیکه‌ (فارسی) (۴٪ کەس، ۱.۰۰٪) له‌م نمونه‌دا ئاماده‌ن، به‌لام پشکیان زۆر که‌متره‌. ئه‌مه‌ش ئاماژه‌یه‌ بۆ پێکهاڵی نه‌ته‌وه‌یی ناوچه‌ی کوردستانی عێراق.

۴. ۲. ئاماری وەسفی گۆراوه‌کانی توێژینه‌وه‌

خشته‌ی ۲ ئاماری وەسفی بۆ گۆراوه‌ سەرەخۆکان (په‌هه‌ندەکانی پارتە

کارایی پارت (Party Performance) وەک کیلی سەرەکی: "کارایی پارت" بەهێزترین پەيوەندى ئەرێنى لەگەڵ "دامەزرەوسازى" ($r = 0.72$) و "سەرورەرى ياسا" ($r = 0.69$) ھەيە. ئەمە دەرەنجامىكى زۆر گرنگە و ئاماژە بەو دەکات کە لە تێروانی ھاوولاتیاندا، توانای پارتەکان بۆ حوکمرانییەکی باش و دایبکەردنى خزمەتگوزارى، راستەوخۆ پەيوەستە بە بنیادنانى دامەزرەوى بەهێز و چەسپاندنى ياساوە. کاتیک پارتەکان لە بواری کرداریدا سەرکەوتوو بن، مەتانە بە دامەزرەوکان زیاد دەکات.

بنکەى کومەلەى (Social Base) و رۆلى لە چالاککردنى کومەلە:

"بنکەى کومەلەى پارتەکان" بەهێزترین پەيوەندى لەگەڵ "گەشەى کومەلەى مەدەنى" ($r = 0.71$) و "بەشداریى سیاسى" ($r = 0.65$) ھەيە. ئەمە بە تەواوى لۆژیکى و نیشانى دەدات کە کاتیک پارتەکان بنکەىکە جەماوەرى فراوانیان ھەيیت و لەناو خەلکدا رەگيان داکوٹاییت، توانایان بۆ ھاندانى خەلک بۆ بەشداریکردن لە ھەلزاردن و چالاکى ریکخراوەی و مەدەنىدا زیاتر دەيیت.

گرنگى ینکھاتە و پەيوەندى ناوخۆى بۆ سەقامگیرى:

"ینکھاتەى پارت" و "پەيوەندىەکانى ئیوان پارتەکان" پەيوەندى بەهێزىان لەگەڵ "سەرورەرى ياسا" و "دامەزرەوسازى" ھەيە. بۆ نمونە، پەيوەندى ئیوان "ینکھاتەى پارت" و "سەرورەرى ياسا" ($r = 0.65$) ئاماژەى بۆ ئەوێ کە ھاوولاتیان یێیان وایە کاتیک پارتەکان لەناوخۆیاندا دیموکرات و شەفاف بن، زیاتر پەيەندى ياسا دەبن لە ئاستى گشتیدا. ھەرۆھا، کاتیک پەيوەندى ئیوان پارتەکان باشتەر ییت، دامەزرەوکان سەقامگیرتر دەبن.

ئایدۆلۆژیا و کاریگەرى لەسەر ئازادیەکان:

"ئایدۆلۆژیاى پارت" بەهێزترین پەيوەندى لەگەڵ "ئازادیە مەدەنىەکان" ($r = 0.62$) ھەيە. ئەمەش ئەو دەگەيەنیت کە کراوەی و مایرەوى ئایدۆلۆجى پارتەکان، کاریگەرى ئەرێنى راستەوخۆى لەسەر فەزای ئازادى رادەپرین و میدیاکان ھەيە لە دیدى خەلکەو. لە ھەرامبەردا، لاوازترین پەيوەندى لەگەڵ "بەشداریى سیاسى" ($r = 0.38$) ھەيە، کە لەوانەى ئاماژە ییت بەوێ کە خەلک زیاتر لەسەر بنەمای بەرژەوەندى و خزمەتگوزارى بەشداری دەکات ئەک تەنھا دروشمى ئایدۆلۆجى.

بە گشتى، دەرەنجامەکان ئەو دەردەخەن کە پەھەندە "کرداریەکان" (وەک کارایی و بنکەى کومەلەى) کاریگەریەکی بەهێزتر و راستەوخۆتریان ھەيە لەسەر ھەلەسەنگەندنى گەشەپێدانى سیاسى بە ھەرۆرد بە پەھەندە "ئەبستراکتەکان" (وەک ئایدۆلۆژیا). ئەم دۆزینەوہیە زەمىنە بۆ شیکاری ریکرێشن خۆش دەکات بۆ دیاریکردنى ئەوێ کە کام یەک لەم فاکتەرە تەوانای یێشینیکردنى زیاتریان ھەيە.

٤.٤ شیکردنەوہى مۆدێلى ریکرێشن فرەھیللى

لە چوارچێوہى ئەم توێژینەوہیدا و بۆ شیکردنەوہى پەيوەندى ھۆکاری ئیوان گۆراوہەکان، مۆدێلى ریکرێشن فرەھیللى (Multiple Linear Regression) بەکارھێنرا. ئامانج لەم شیکارییە، تیکەیشتنە لە چۆنەتێی کاریگەرى گۆراوہ سەرەخۆکان (Independent Variables) بە تاک و بە کومەل، لەسەر گۆراوہ پاشکۆکان (Dependent Variables). دەرەنجامە وردەکانى ئەم شیکارییە ئامارییە لە خشتەکانى (٤-٨) بەدواوہ خراوەتەرۆو.

جەخت لەسەر نیکەرانىیەکان دەکاتەوہ سەبارەت بە سەرەخۆى دادگاگان و یەکسانی لەبەردەم ياسادا.

ھەلەسەنگەندنى فاکتەرە ناوێرکارەکان:

ئەرێنەترین ھەلەسەنگەندن: "فرەى ئیتى-ئاینى" بە شێوہەکی بەرچاو بەرزترین ناوەندى ھەيە (٣.٤٢) کە ئاماژەى بۆ دانپێدانانى گشتى بە بوونى ینکەوہزایانى ئاشتیانە لەتوان ینکھاتەکاندا. ***"باردۆخى ئیوہوہلەتى" (٣.١٨)** یش بە ئەرێنى ھەلەسەنگیندراوہ، کە لەوانەى رەنگدانەوہى پەيوەندى بەشەکانى ھەریم ییت لەگەڵ کومەلگەى ئیوہوہلەتى.

نەرێنەترین ھەلەسەنگەندن: "فاکتەرە ئابورییەکان" (٢.٣٧) بە شێوہەکی بەرچاو نزمترین ھەلەسەنگەندنى ھەيە، کە رەنگدانەوہى راستەوخۆى قەیرانە ئابورییەکان، ینکاری و دۆخى خراپى گوزەرانى ھاوولاتیانە.

جیاوازی بۆچوونەکان (لادانى یێوانەى):

لادانە یێوانەى بەرزەکان، بەتایبەت بۆ گۆراوہەکانى وەک "ئازادیە مەدەنىەکان" (١.١٠) و "پەيوەندى لەگەڵ حکومەتى ناوەند" (١.١٢)، ئاماژەن بۆ ئەوێ کە بۆچوونى بەشداریوان لەسەر ئەم پەرسانە زۆر دابەش بووہ و یەگرتوو نییە. لە ھەرامبەردا، "فرەى ئیتى-ئاینى" کەمترین لادانى یێوانەى ھەيە (٠.٧٨)، کە ئاماژەى بۆ بوونى کۆدەنگیەکی زیاتر لەسەر ئەم بابەتە.

باشترینە. شیکردنەوہەکی کورت و پوخت بۆ خشتەى پەيوەندىەکی کەدوہ کە خالە سەرەکیەکان دەستپێشان دەکات. من ئیستائەو شیکارییە تۆ فراوانتر دەکەم و لە چوارچێوہەکی ئەکادیمی ریکوینکەرتدا دايدەپێژمەوہ کە خۆنەر بە تەواوى لە گرنگى دەرەنجامەکان تیکات.

٤.٣ شیکردنەوہى پەيوەندى (Correlation Analysis)

بۆ یێوانەکردنى ھیز و ئاراستەى پەيوەندى ئیوان رەھەندەکانى پارتە سیاسییەکان (گۆراوہ سەرەخۆکان) و نیشاندەرەکانى گەشەپێدانى سیاسى (گۆراوہ پاشکۆکان)، ھاوکۆلەى پەيوەندى پیرسن (Pearson Correlation) بەکارھێنرا. خشتەى (٣) ئەنجامى ئەم شیکارییە نیشان دەدات.

خشتەى ٣: پەيوەندى ئیوان گۆراوہ سەرەخۆ و پاشکۆکان

بەشداریى سیاسى	بەشداریى سیاسى	بەشداریى سیاسى	بەشداریى سیاسى	بەشداریى سیاسى	بەشداریى سیاسى
بەشداریى سیاسى	بەشداریى سیاسى	بەشداریى سیاسى	بەشداریى سیاسى	بەشداریى سیاسى	بەشداریى سیاسى
٠.٥٩**	٠.٦٥**	٠.٥٧**	٠.٤٢**	٠.٦٨**	ینکھاتەى حزب
٠.٥٢**	٠.٤١**	٠.٦٢**	٠.٣٨**	٠.٤٥**	ئایدۆلۆژیاى حزب
٠.٦٧**	٠.٦٩**	٠.٦٤**	٠.٥٨**	٠.٧٢**	تەداى حزب
٠.٤٩**	٠.٥٨**	٠.٥٣**	٠.٤٧**	٠.٦١**	پەيوەندى ئیوان حزبەکان
٠.٧١**	٠.٥٢**	٠.٤٨**	٠.٦٥**	٠.٥٤**	بنکەى کومەلەى حزبەکان

تیینى: ** ئاماژەى بۆ گرنگى ئامارى لە ئاستى ($p < 0.01$, $p < 0.05$)

خشتەى (٣) بە روونى نیشانى دەدات کە پەيوەندىەکی ئەرێنى و ئامارى مانادار لە ئیوان سەرچەم رەھەندەکانى پارتە سیاسییەکان و سەرچەم نیشاندەرەکانى گەشەپێدانى سیاسیدا بوونى ھەيە. ئەمەش گریمانە سەرەکیەکی توێژینەوہە کە پشتراست دەکاتەوہ. وردەکاری دەرەنجامەکان بەم شێوہەن:

خىشتەى (۴)

پوختەى دەرەنجامەكانى مۇدىلى رېگىرېشنى فرەھىلى بۇ يېشىنىكىردنى گۇڭقار
"دامەزراۋەسازى" لە رېگەى گۇڭراۋە سەرەخۇكانەۋە

مانادارى	t	ھەلىى پىئوانەى	ھاۋكۇلكەى بىتتا	گۇڭراۋى سەرەخۇ
۰	۶.۴	۰.۰۵	۰.۳۲	پىنكەتەى حزب
۰.۰۲	۲.۳۳	۰.۰۶	۰.۱۴	ئايدۇلۇزىاى حزب
۰	۹.۵	۰.۰۴	۰.۳۸	ئەداى حزب
۰	۵	۰.۰۵	۰.۲۵	پەيۋەندىى نىۋان حزبەكان
۰.۰۰۳	۳	۰.۰۶	۰.۱۸	بىكەى كۇمەلەيتىى حزبەكان

تېئىنى: ھاۋكۇلكەى بىتتا $0.3 > (\beta)$ پەيۋەندىيەكى بەھىز، ۰.۳-۰.۲، ناۋەند، و < 0.2لاۋاز دىارى دەكات. بەھى 0 > β پەيۋەندى ئەرئى، و 0 < نەرئى دىارى دەكات. ھەموو بەھاپەكانى $p < 0.05$ مانادارى ئامارىيە ھەپە.

دەرەنجامەكانى مۇدىلى رېگىرېشەكە ئامازە بەۋە دەكەن كە مۇدىلەكە تواناىكى بەرزى ھەپە بۇ پروونكىردنەۋەى گۇڭرانكارىيەكانى گۇڭراۋى پاشكۇ، وەك لە بەھاكى $(R^2=0.68)$ ، $(Adjusted R^2=0.67)$ ، $(F=159.72)$ ئاستى مانادارى $p < 0.001$ دەرەكەۋەى. ئەمەش واتە بە نىزەكى ۶۷٪ گۇڭرانكارىيەكانى گۇڭراۋى پاشكۇ لە رېگەى گۇڭراۋە سەرەخۇكانى تۇيۇنەۋەكەۋە پروون دەكرىتەۋە.

شىكارىيەكە دەپسەلمىنىت كە ھەر پىنچ گۇڭراۋە سەرەخۇكە: (پىنكەتەى حزبى، ئايدۇلۇزىاى حزبى، ئەداى حزبى، پەيۋەندىى نىۋان حزبەكان، و بىكەى كۇمەلەيتىى حزبەكان)، كارىگەرىيەكى ئەرئى و مانادارى ئامارىيە لەسەر گۇڭراۋى پاشكۇ ھەپە. لەئىو ئەم گۇڭراۋانەدا، "ئەداى حزبى" بەھۇى خاۋەنىتى لە بەرزىرەن بەھى ھاۋكۇلكەى بىتتاى ستانداردكراۋ $(\beta=0.38)$ ، وەك بەھىزىرەن گۇڭراۋى يېشىنىكىر بۇ گۇڭراۋى پاشكۇ دەستىنشان دەكرىت. لە دواى ئەۋىش، "پىنكەتەى حزبى" و "پەيۋەندىى نىۋان حزبەكان" دىن كە ھەردوۋىكان خاۋەنى كارىگەرى بەھىز و مانادارن. ھەرۋەھا، "بىكەى كۇمەلەيتىى" و "ئايدۇلۇزىاى حزبى" كارىگەرى ئەرئى و مانادارىيە ھەپە، بەلام بە ھەرۋەد لەگەل سى گۇڭراۋى يەكەمەدا، قەبارەى كارىگەرىيەكان تارادەپەك كەمترە.

كۇى دەرەنجامەكان ئەۋە پىشتراست دەكەنەۋە كە سەرەم ئەۋ رەھەندانەى پەيۋەستەن بە حزبەكانەۋە، رۇلىكى نەرەقى دەگىرەن لە شىكارىيەكانەۋە دىاردەى جىنى تۇيۇنەۋە، و بۇ كەپشەن بە تىكەپشەنكى ھەمەلەيەنە، پىۋىستە ھەموۋىان لەبەرچاۋ بگىرىن.

خىشتەى (۵)

دەرەنجامى شىكارى رېگىرېش بۇ تاقىكرەنەۋەى كارىگەرى گۇڭراۋە سەرەخۇكان
لەسەر "بەشدارى سىياسى"

ئاستى مانادارى	t	ھەلىى پىئوانەى	ھاۋكۇلكەى بىتتا (β)	گۇڭراۋى سەرەخۇ
۰.۰۱۳	۲.۵	۰.۰۶	۰.۱۵	پىنكەتەى حزب
۰.۰۴۶	۲	۰.۰۶	۰.۱۲	ئايدۇلۇزىاى حزب
۰	۵.۴	۰.۰۵	۰.۲۷	ئەداى حزب
۰	۳.۶	۰.۰۵	۰.۱۸	پەيۋەندىى نىۋان حزبەكان
۰	۸.۴	۰.۰۵	۰.۴۲	بىكەى كۇمەلەيتىى حزبەكان

تېئىنى: ھاۋكۇلكەى بىتتا $0.3 > (\beta)$ پەيۋەندىيەكى بەھىز، ۰.۳-۰.۲، ناۋەند، و < 0.2لاۋاز دىارى دەكات. بەھى 0 > β پەيۋەندى ئەرئى، و 0 < نەرئى دىارى دەكات. ھەموو بەھاپەكانى $p < 0.05$ مانادارى ئامارىيە ھەپە
دەرەنجامەكانى مۇدىلى رېگىرېشنى فرەھىلى بۇ گۇڭراۋى "بەشدارى سىياسى" ئاستىكى بەرزى مانادارىيە نىشان دەكات، وەك لە بەھى $(F=103.45)$ و ئاستى مانادارىيە $(p < 0.001)$ دەرەكەۋەى. ھەرۋەھا، ھاۋكۇلكەى دىارىكرەن راسىتىراۋە $(Adjusted R^2 = 0.57)$ ئامازە بەۋە دەكات كە ۵۷٪ گۇڭرانكارىيەكانى "بەشدارى سىياسى" لە رېگەى گۇڭراۋە سەرەخۇكانى تۇيۇنەۋەكەۋە پروون دەكرىتەۋە.

شىكارىيەكە دەپسەلمىنىت كە ھەر پىنچ گۇڭراۋە سەرەخۇكە (پىنكەتەى حزبى، ئايدۇلۇزىاى حزبى، ئەداى حزبى، پەيۋەندىى نىۋان حزبەكان، و بىكەى كۇمەلەيتىى حزبەكان) كارىگەرىيەكى ئەرئى و مانادارى ئامارىيە لەسەر گۇڭراۋى پاشكۇ ھەپە.

لەئىو ئەم گۇڭراۋانەدا، "بىكەى كۇمەلەيتىى حزبەكان" بەھۇى تۇماركرەن بەرزىرەن بەھى ھاۋكۇلكەى بىتتاى ستانداردكراۋ $(\beta=0.42)$ ، وەك بەھىزىرەن گۇڭراۋى كارىگەر لەسەر "بەشدارى سىياسى" دەستىنشان دەكرىت. لە پەپە دوۋەمەدا، "ئەداى حزبى" دىت كە خاۋەنى كارىگەرىيەكى بەھىز و مانادارە

$(\beta=0.27)$ ھەرۋەھا، گۇڭراۋەكانى "پەيۋەندىى نىۋان حزبەكان" و "پىنكەتەى حزبى" كارىگەرى ئەرئى و مانادارىيە نىشان داۋە. لە كۇتايدا، "ئايدۇلۇزىاى حزبى" سەرەپاى مانادارىيە ئامارى، بەلام بە ھەرۋەد لەگەل گۇڭراۋەكانى تردا، كەمترەن كارىگەرى ھەپە.

ئەم دەرەنجامەكانە ئەۋە دەرەخەن كە ھەرچەندە بۇ تىكەپشەنكى ھەمەلەيەنە لە "بەشدارى سىياسى" پىۋىستە سەرەم فاكىترە حزبەكان لەبەرچاۋ بگىرىن، بەلام بەھىزكرەن بىكەى جەماۋەرى حزبەكان و باشكرەن ئاستى ئەدايان، خاۋەنى گەۋرەترەن پۇتاسىنل بۇ ھاندانى بەشدارى سىياسى.

خىشتەى (۶)

شىكارى رېگىرېشنى فرەھىلى بۇ كارىگەرى گۇڭراۋە سەرەخۇكان لەسەر "ئازادىيە مەدەنىيەكان

مانادارى	t	ھەلىى پىئوانەى	ھاۋكۇلكەى بىتتا (β)	گۇڭراۋى سەرەخۇ
0	5.8	0.05	0.29	پىنكەتەى حزب
0.031	2.17	0.06	0.13	ئايدۇلۇزىاى حزب
0	9	0.04	0.36	ئەداى حزب
0	4.8	0.05	0.24	پەيۋەندىى نىۋان حزبەكان
0.002	3.17	0.06	0.19	بىكەى كۇمەلەيتىى حزبەكان

تېئىنى: ھاۋكۇلكەى بىتتا $0.3 > (\beta)$ پەيۋەندىيەكى بەھىز، ۰.۳-۰.۲، ناۋەند، و > ۰.۲ لاۋاز دىارى دەكات. بەھى 0 > β پەيۋەندى ئەرئى، و > ۰ نەرئى دىارى دەكات. ھەموو بەھاپەكانى $p < 0.05$ مانادارى ئامارىيە ھەپە.

مۇدىلى رېگىرېش بۇ گۇڭراۋى "ئازادىيە مەدەنىيەكان" مانادارىيەكى ئامارىيە بەرزى نىشان دا $(F=128.34, p < 0.001)$ ھاۋكۇلكەى دىارىكرەن راسىتىراۋە $(Adjusted R^2 = 0.62)$ دەرەدەخات كە مۇدىلەكە توانىۋەقى بە سەرەكەۋەۋى ۶۲٪ گۇڭرانكارىيەكانى ناۋ گۇڭراۋى پاشكۇ پروون بكانەۋە.

يەكەك لە دەرەنجامە ھەرە دىارەكانى ئەم مۇدىلە، دەرەكەۋەتى گۇڭراۋى ***"ئايدۇلۇزىاى حزبى" يە وەك بەھىزىرەن فاكىترەى كارىگەر، بە تۇماركرەن

کارایی "ئەدای حزبی"، گەرەتین پۆتانسیتی هەیه بۆ بەدیهینانی کاربەری ئەرتی لەم بوارەدا.

خشتە (۸)

شیکاری پێگرتنی فرەهینی بۆ کاربەری گۆراوی سەرەخۆکان لەسەر "گەشەپێدانی کۆمەڵگە مەدەنی"

ماناداری	t	هەنای پێوانەیی	هاوکۆلکەیی بێتا (β)	گۆراوی سەرەخۆ
•	۵	۰.۰۵	۰.۲۵	پێکھاتەیی حزب
•	۴.۲	۰.۰۵	۰.۲۱	ئایدیۆلۆژیای حزب
•	۸	۰.۰۴	۰.۳۲	ئەدای حزب
۰.۰۰۱	۳.۴	۰.۰۵	۰.۱۷	پەيوەندیی نێوان حزبه کان
•	۹	۰.۰۵	۰.۴۵	بنکەیی کۆمەڵە یەتیی حزبه کان

تییینی: هاوکۆلکەیی بێتا $\beta > 0.3$ (پەيوەندیهکی بەهیز، ۰.۲-۰.۳، ناوهند، و <

0.2 لاواز دیاری دەکات. بەهەی $\beta > 0$ پەيوەندی ئەرتی، و < 0 نەرتی دیاری دەکات. هەموو بەهەیهکانی $p < 0.05$ ماناداری ئاماریان هەیه

دەرەنجامەکانی مۆدیلی پێگرتن بۆ گۆراوی "گەشەپێدانی کۆمەڵگە مەدەنی"، مانادارییەکی ئاماری زۆر بەرزى نیشان داو. ($F=152.87, p < 0.001$) ئەم مۆدیلە، بە تۆمارکردنی بەرزترین هاوکۆلکەیی دیاریکردنی راستکراو ($\text{Adjusted } R^2 = 0.66$)، خاوەنی بەهیزترین هیزی ڕافەکردنە لەنیو سەرچەم مۆدیلەکانی ئەم توێژینەوێدەدا، و توانیوەتی ۶۶٪ی گۆرانکارییەکانی گۆراوی پاشکۆ ڕوون بکاتەوه.

شیکارییەکی دەریدەخات کە "بنکەیی کۆمەڵە یەتیی حزبه کان" بە تۆمارکردنی بەرزترین بەهەی بێتای ستانداردکراو ($\beta=0.45$)، بە شێوەیەکی یەکلەکرەوه کاربەرتین ڤاکتەرە لەسەر "گەشەپێدانی کۆمەڵگە مەدەنی". ئەمە بەو مانایە کە پتەوی و فراوانی بنکەیی جەماوەری حزبه کان، کاربەرییەکی راستەوخۆ و بەرچاوی لەسەر گەشە کۆمەڵگە مەدەنی هەیه.

لە دواى ئەویش، "ئەدای حزبی" ($\beta=0.32$) دیت وەک دووهم گۆراوی بەهیز. هەرۆهە، "پێکھاتەیی حزبی" و "ئایدیۆلۆژیای حزبی" کاربەری ئەرتی و ماناداریان هەیه، بەتایبەتیش قەبارەیی کاربەری "ئایدیۆلۆژیای" لەم مۆدیلەدا بەهیزتر دەرکەوتوو. لە کۆتاییدا، گۆراوی "پەيوەندیی نێوان حزبه کان" سەرەرای ماناداری ئاماری، بەلام لە چوارچێوەی ئەم مۆدیلەدا کەمترین کاربەری هەبوو. کۆی دەرەنجامەکان جەخت لەوە دەکەنەوه کە بۆ گەشەپێدانی کۆمەڵگە مەدەنی، گرنگترین ستراتیژ بریتیبە لە کارکردن لەسەر بەهیزکردنی پەيوەندیی نێوان حزب و بنکە کۆمەڵە یەتییەکی، هاوشان لەگەڵ بەرزکردنەوهی کوالیتی "ئەدای حزبی".

پوختە گشتی دەرەنجامەکانی پێگرتن

شیکارییەکانی پێگرتنی فرەهینی بە شێوەیەکی گشتی دەرناخست کە سەرچەم پەهەندەکانی حزبه سیاسییەکان (پێکھاتە، ئایدیۆلۆژیای، ئەدای، پەيوەندیی نێوان حزبه کان، و بنکەیی کۆمەڵە یەتیی) کاربەرییەکی ئەرتی و ماناداری ئاماریان لەسەر هەموو پێوەرەکانی گەشەپێدانی سیاسی (دامەزرانەسازى، بەشداریی سیاسی، ئازادییە مەدەنیەکان، سەرۆری یاسا، و گەشەپێدانی کۆمەڵگە مەدەنی) هەیه. توانای ڕافەکردنی مۆدیلەکان، کە لە ڤێکەیی هاوکۆلکەیی دیاریکردنەوه (R^2) دەپێوریت، لە نێوان ۵۸٪ بۆ ۶۸٪ دایە، کە ئەمەش ئاماژەیه بۆ هیزیکی ڕافەکاری (Explanatory Power) بەرز.

بەرزترین بەهەی بێتای ستانداردکراو ($\beta=0.35$) ئەمە گۆرانکارییەکی جەوهەرییە بە بەراورد لەگەڵ مۆدیلەکانی پێشوو کە تێیاندا "ئەدای حزبی" یان "بنکەیی کۆمەڵە یەتیی" ڤۆلی سەرەکیان دەگێرا.

لە پاش ئایدیۆلۆژیای، گۆراوی "ئەدای حزبی" دیت کە کاربەرییەکی ئەرتی و زۆر بەهیزی هەیه ($\beta=0.31$) هەرۆهە، "پێکھاتەیی حزبی" و "پەيوەندیی نێوان حزبه کان" بە هەمان شێوە کاربەری ئەرتی و ماناداریان هەیه. لە چوارچێوەی ئەم مۆدیلەدا، "بنکەیی کۆمەڵە یەتیی حزبه کان" سەرەرای ماناداری ئاماری، بەلام کەمترین قەبارەیی کاربەری هەیه.

کۆی ئەم شیکارییە ئەوه دەرەخات کە هەرچەندە هەموو پەهەندە حزبیەکان ڤۆلیان لە دیاریکردنی ئاستی "ئازادییە مەدەنیەکان" دا هەیه، بەلام لەم مۆدیلەدا "ئایدیۆلۆژیای حزبی" وەک گرنگترین و یەکلەکرەوهترین ڤاکتەر سەرەلەدەدات.

خشتە (۷)

دەرەنجامی شیکاری پێگرتن بۆ تاقیکردنەوهی کاربەری گۆراوی سەرەخۆکان لەسەر "سەرۆری یاسا"

ماناداری	t	هەنای پێوانەیی	هاوکۆلکەیی بێتا (β)	گۆراوی سەرەخۆ
•	۵	۰.۰۵	۰.۲۵	پێکھاتەیی حزب
•	۴.۲	۰.۰۵	۰.۲۱	ئایدیۆلۆژیای حزب
•	۸	۰.۰۴	۰.۳۲	ئەدای حزب
۰.۰۰۱	۳.۴	۰.۰۵	۰.۱۷	پەيوەندیی نێوان حزبه کان
•	۹	۰.۰۵	۰.۴۵	بنکەیی کۆمەڵە یەتیی حزبه کان

تییینی: هاوکۆلکەیی بێتا $\beta > 0.3$ (پەيوەندیهکی بەهیز، ۰.۲-۰.۳، ناوهند، و <

0.2 لاواز دیاری دەکات. بەهەی $\beta > 0$ پەيوەندی ئەرتی، و < 0 نەرتی دیاری دەکات. هەموو بەهەیهکانی $p < 0.05$ ماناداری ئاماریان هەیه.

دەرەنجامەکانی مۆدیلی پێگرتن بۆ گۆراوی "سەرۆری یاسا" ئاستیکی زۆر بەرزى ماناداری ئاماری نیشان دەدات. ($F=139.23, p < 0.001$) ئەم مۆدیلە، بە بەراورد لەگەڵ شیکارییەکانی پێشوودا، خاوەنی بەرزترین هیزی ڕافەکردنە (Explanatory Power)، وەک لە هاوکۆلکەیی دیاریکردنی راستکراو ($\text{Adjusted } R^2 = 0.64$) دەرەدەکویت، کە واتە ۶۴٪ی گۆرانکارییەکانی "سەرۆری یاسا" لە ڤێکەیی ئەم گۆراوی سەرەخۆیانەوه شیدەکرێتەوه.

لەنیو گۆراوەکاندا، "ئەدای حزبی" بە تۆمارکردنی بەرزترین بەهەی بێتای ستانداردکراو ($\beta=0.36$)، وەک کاربەرییەکی ڤاکتەر لەسەر "سەرۆری یاسا" دەرەدەکویت. ئەمەش بەو مانایە کە باشتروونی ئەدای حزبه کان، کاربەرییەکی راستەوخۆ و ئەرتی لەسەر بەهیزبوونی سەرۆری یاسا هەیه. لە دواى ئەویش، "پێکھاتەیی حزبی" و "پەيوەندیی نێوان حزبه کان" دین کە کاربەرییەکی بەهیز و ماناداریان هەیه. هەرۆهە، "بنکەیی کۆمەڵە یەتیی حزبه کان" کاربەرییەکی ئەرتی و بەرچاوی نیشان داو. لە کۆتاییدا، گۆراوی "ئایدیۆلۆژیای حزبی"، سەرەرای ماناداری ئاماری، بەلام لە چوارچێوەی ئەم مۆدیلەدا کەمترین قەبارەیی کاربەری هەیه.

کۆی دەرەنجامەکان ئەوه دەرەخەن کە هەرچەندە هەموو پەهەندە حزبیەکان ڤۆلیان لە چەسپاندنی "سەرۆری یاسا" دا هەیه، بەلام گرنگیدان بە بەرزکردنەوهی کوالیتی و

گرنگترین دۆزینیه وه تاییه ته کان بریتین له:

ئه دای حزبی، به هیترین کاریگه ری له سهر دامه زراوه سازی ($\beta=0.38$) و سه ره ره یی یاسا ($\beta=0.36$) هه یه.

بنکه ی کومه لایه تی، به هیترین کاریگه ری له سهر به شداری سیاسی ($\beta=0.42$) و گه شه پیدانی کومه لگه ی مه ده نی ($\beta=0.45$) هه یه.

ئایدیۆلۆژیای حزبی، به هیترین کاریگه ری له سهر ئازادییه مه ده نییه کان ($\beta=0.35$) هه یه.

۴.۵. شیکاری جیاوازی ئیوان گروویه کان

له چوارچێوه ی ئەم به شه دا، شیکاری ئاماری بۆ به راوردکردنی بۆچوونی گروویه جیاوازه کان نه خه مده را. شیکاری فاریانسی یه ک-ئاراسته (One-Way ANOVA) به کاره یه نا بۆ تاقیکردنه وه ی بوونی جیاوازی مانادار له هه لسه نگاندنی گه شه پیدانی سیاسی به یی پاریزگای نیشته جیوون و ئاستی خویندن هه ره ها، تاقیکاری "تی" بۆ نموونه سه ره به خۆکان (Independent Samples T-test) به کاره یه نا بۆ لیکۆلینه وه له جیاوازی بۆچوونه کان له سهر بنه مای په گه ز.

خشته ی (۹)

شیکاری جیاوازی بۆچوونه کان له سهر گه شه پیدانی سیاسی به یی پاریزگای

نیشته جیوون

ماناداری	F	هه لسه یه	ده وک	سایانی	هه ولیر	نیشانه مری گه شه پیدانی سیاسی
۰.۰۰۱	۵.۸۷	۲.۵۳	۲.۸۴	۲.۶۲	۲.۹۵	بونیادانی دامه زراوه یی
۰.۰۹۴	۲.۱۵	۳.۰۵	۳.۲۷	۳.۱۸	۳.۳۲	به شداری سیاسی
۰.۰۱۸	۳.۴۲	۲.۸۷	۳.۰۸	۲.۹۸	۳.۱۵	ئازادییه مه ده نییه کان
۰	۶.۲۳	۲.۴۲	۲.۶۸	۲.۴۵	۲.۷۸	سه ره ره یی یاسا
۰.۰۲۴	۳.۱۸	۲.۷۵	۲.۸۸	۲.۹۲	۳.۰۵	گه شه پیدانی کومه لگه ی مه ده نی

ده ره نه مانه کانی شیکاری فاریانس (ANOVA) ده ریانه خست که جیاوازییه کی ئاماری مانادار له ئیوان پاریزگاکاندا هه یه سه به رته به هه لسه نگاندنی چوار پێوه ره له پێوه ره کانی گه شه پیدانی سیاسی. ئەم جیاوازییه بگۆراوه کانی دامه زراوه سازی، ئازادییه مه ده نییه کان، سه ره ره یی یاسا، و گه شه پیدانی کومه لگه ی مه ده نی پشتراست بووه. ($p < 0.05$)

لیکدانه وه ی مامناوه نده کان (Means) نیشانی ده دات که به شداریووانی پاریزگای هه ولیر به شیوه یه کی گشتی به رزترین هه لسه نگاندنیان بۆ ئەم چوار پێوه ره هه بووه، له کاتیکدا به شداریووانی پاریزگای هه لسه یه نه متری هه لسه نگاندنیان تۆمار کردووه. له لایه کی تره وه، شیکارییه که هه یه جیاوازییه کی ئاماری ماناداری له ئیوان پاریزگاکاندا بۆ پێوه ره "به شداری سیاسی" نه دۆزیوه ($p > 0.05$)، که به و مانایه یه بۆچوونی دانیشتووانی پاریزگاکان له سهر ئەم پێوه ره هاوشتیه بووه.

خشته ی (۱۰)

شیکاری جیاوازی بۆچوونه کان له سهر گه شه پیدانی سیاسی به یی ئاستی خویندن بیه شاربووان

ماناداری	F	خویندی بالا	به کار و فرس	دوانا و نهی	نار و نهی	سیاسی	گه شه پیدانی	نیشانداری
۰.۰۳۶	۲.۸۷	۲.۹۲	۲.۸۳	۲.۷۲	۲.۶۵		بونیادانی	
							دامه زراوه یی	
۰.۰۰۶	۴.۲۵	۳.۴۵	۳.۳۲	۳.۱۸	۳.۰۵		به شداری سیاسی	
۰.۰۰۲	۵.۱۲	۳.۲۸	۳.۱۲	۲.۹۸	۲.۸۵		ئازادییه مه ده نییه کان	
۰.۰۷۲	۲.۳۵	۲.۷۵	۲.۶۸	۲.۵۷	۲.۴۸		سه ره ره یی یاسا	
۰.۰۰۱	۵.۶۸	۳.۱۸	۳.۰۲	۲.۸۸	۲.۷۵		گه شه پیدانی	
							کومه لگه ی مه ده نی	

جیاوازی به یی ئاستی خویندن:

ده ره نه مانه کانی شیکاری فاریانس (ANOVA) ده ریانه خست که جیاوازییه کی ئاماری مانادار له ئیوان بۆچوونی به شداریوواندا هه یه له سهر بنه مای ئاستی خویندن. ئەم جیاوازییه بۆ هه موو پێوه ره کانی گه شه پیدانی سیاسی، جگه له پێوه ره ی "سه ره ره یی یاسا"، پشتراست بووه. ($p < 0.05$) به شیوه یه کی گشتی، تینیکی کرا که په یوه ندییه کی ئه ریتی له ئیوان ئاستی خویندن و هه لسه نگاندنی گه شه پیدانی سیاسیدا هه یه؛ واته، هه رچه نده ئاستی خویندن بیه شاربووان به رزتر بووینیه وه، هه لسه نگاندنیان بۆ پێوه ره کان ئه ریئیر بووه.

جیاوازی به یی په گه ز:

سه به رته به فاکته ری په گه ز، ده ره نه مانه کانی تاقیکاری "تی" (T-test) ده ریانه خست که هه یه جیاوازییه کی ئاماری مانادار له ئیوان هه لسه نگاندنی به شداریووانی نیر و میدا نییه بۆ هه یه کام له پێوه ره کانی گه شه پیدانی سیاسی. ($p > 0.05$) ئەمه ش به و مانایه یه که په گه ز رۆلێکی دیاری له دیاریکردنی بۆچوونه کاند نه گێراوه.

۴.۶. شیکاری مۆدیلی رێره (Path Analysis)

به مه به ستی تیگه به شتێکی قوولتر له په یوه ندییه هۆکارییه کانی ئیوان گۆراوه کان، شیکاری رێره (Path Analysis) به کاره یه نا. ئامانج له م شیکارییه بریتی بوو له دیاریکردنی کاریگه رییه راسته وخۆ (Direct) و ناراسته وخۆکانی (Indirect) گۆراوه سه ره به خۆکان له سهر گۆراوی گشتی "گه شه پیدانی سیاسی". هه ره ها، ئەم شیکارییه بۆ تاقیکردنه وه ی رۆلی نیوه ندگیری (Mediating Role) هه ندیک له گۆراوه کان له ناو مۆدیلی گریمانه یی توێژینه وه که دا نه خه مده را.

خشته ی (۱۱)

ده ره نه مانه ی مۆدیلی رێره بۆ کاریگه رییه کانی گۆراوه سه ره به خۆکان له سهر گه شه پیدانی سیاسی	کاریگه ری گشتی	کاریگه ری ناراسته وخۆ	کاریگه ری راسته وخۆ	گۆراوی سه ره به خۆ
۰.۳۷	۰.۱۲	۰.۲۵	۰.۲۵	نیکه اتانی حیزب
۰.۲۷	۰.۰۸	۰.۱۹	۰.۱۹	ئایدیۆلۆژیای حیزب
۰.۴۸	۰.۱۵	۰.۳۳	۰.۳۳	کارایی حیزب
۰.۳۰	۰.۰۹	۰.۲۱	۰.۲۱	په یوه ندی ئیوان حیزبه کان
۰.۴۱	۰.۱۳	۰.۲۸	۰.۲۸	بنکه ی کومه لایه تی حیزبه کان

شیکاری کاریگه رییه کانی ناو مۆدیلی رێره، چه ند دۆزینیه وه یه کی گرنگی خسته ره و:

۵. گفتگو و لیکدانهوه

۵.۱. رۆلی فرمه هندی حزبه سیاسیه کان له گه شه پیدانی سیاسیدا

ئهم توێژینه وهیه به لگهی ئهموونیی به هیز پێشکەش دهکات که پشتگیری لهو گرمانه تیۆرییه دهکات که حزبه سیاسیه کان وهک ئەکتەری سەرەکی، رۆلێکی بنه پەرقی له پرۆسە گه شه پیدانی سیاسیدا دهگیرن له هەری ئی کوردستانی عێراقدا. دەرئەنجامه ئامارییه کان به شیوه یەک یه کلایه ره وه دەرپاخشست که ره هه نه ده جیاوازه کانێ حزبه کان، کاریگه ریی ئه رتی و ماناداریان له سەر پێوه ره سەرکییه کانێ گه شه پیدانی سیاسی هه یه. ئهمهش له گه ل ئهو دیدگا تیۆرییه نا ده دیته وه که حزبه کان وهک پردی تیوان دهو له ت و کومه لگه، و وهک ئامراز سەرکی دامه زراوه سازی و کۆکردنه وهی خواسته کان سەر ده که ن.

شیکارییه کان دهرپه ده خه ن که "ئەدای حزبی"، به تاییه تی له باری دامه زراوه سازی و سهره وه ریی یاسا ($\beta = 0.38$)، گرنگیه کی یه کلایه ره وهی هه یه. ئهم په یوه ندییه به هیزه، پشتگیری لهو بۆچوونه ی (Bengio 2022) دهکات که کاری و کوالیتی حوکرانی حزبه کان، نهک ته نه با بوونیان، مه رچی سهرکییه بۆ چه سپاندنی دامه زراوه ی دیوکرانی له قه واره سیاسیه نوێیه کا ندا.

له سەر ئاستی په یوه ندی حزبه-کومه لگه، دەرئەنجامه کان جهخت له گرنگی "بنکه ی کومه لایه تی" ده که نه وه وهک به هیزترین فاکتەر بۆ هاندانی "به شداری سیاسی (β)" ($\beta = 0.42$) و بووژاندنه وهی "کومه لگه ی مه ده نی. ($\beta = 0.45$)" ته مه ئه وه

دەرده خات که ئه وه حزبانیه له ناو کومه لگه دا ره گیان دا کو تا وه، توانایه کی زیاتریان هه یه بۆ ئه وه ی بنه ماتۆری گۆرانکاری کومه لایه تی و سیاسی. "له سەر ئاستی په یوه ندی حزبه-کومه لگه، دەرئەنجامه کان جهخت له گرنگی "بنکه ی کومه لایه تی" ده که نه وه وهک به هیزترین فاکتەر بۆ هاندانی "به شداری سیاسی (β)" ($\beta = 0.42$) و

بووژاندنه وهی "کومه لگه ی مه ده نی. ($\beta = 0.45$)" ته مه دەرئەنجامه چه نایه تیه، لهو توێژینه وه شیکارییه نه ی که له ناوچه که دا ته نجام درا ون، رهنگانه وهی کرداری خۆی هه یه. بۆ نمونه، توێژینه وه که ی عه لی (۲۰۲۱)، به وردی رۆلی به ره جهسته ی

ریکخراوه کانێ کومه لگه ی مه ده نی له هۆشیارکردنه وهی گه نجان له سیلانی نیشان دا وه. دەرئەنجامه کانێ ئیمه دهرپه ده خه ن که کاریگه ریی ئه و جۆره ریکخراوه نه ی عه لی با سی لیوه دهکات، خۆی له ژیر کاریگه ریی ئه و که شه سیاسیه گشتیه دایه که له لای ن

بنکه ی جه ماوه ریی پارتەکانه وه شیوه ی گرتو وه و پالێشتی ده کړت. ته مه ئه وه دەرده خات که ئه وه حزبانیه له ناو کومه لگه دا ره گیان دا کو تا وه، توانایه کی زیاتریان هه یه بۆ ئه وه ی بنه ماتۆری گۆرانکاری کومه لایه تی و سیاسیه. ئهم دۆزینه وه یه له گه ل راپۆرتەکه ی (Chatham House 2023) دا هاو ته ریه که باس له گرنگی شه رعیه تی جه ماوه ریی حزبه کان دهکات بۆ سه رخسته ی پرۆسه ی دیوکراسی.

ئهم دۆزینه وه یه له گه ل راپۆرتەکه ی (Chatham House 2023) دا هاو ته ریه که باس له گرنگی شه رعیه تی جه ماوه ریی حزبه کان دهکات بۆ سه رخسته ی پرۆسه ی دیوکراسی.

هه روه ها، مۆدێله که رۆلی گرنگی "نایدیۆلۆژیای حزبی" له دیاریکردنی فه زای ازادییه مه ده نیه کا ندا ($\beta = 0.35$) نیشان ده دات. ته مهش ئه وه ده گه یه نیت که گه تومانی نایدیۆلۆژی و ئه و به ها یانه ی حزبه کان هه لیا نگر تو وه، راس ته وخۆ رهنگدانه وهی له سەر ئه و چوارچێوه یاسایی و سیاسیه هه یه که ماف و ئازادییه کانێ تیدا په رپه وه ده کړت.

دیاریکردنی به هیزترین فاکتەرکان: به پیتی به های "کاریگه ریی گشتی (Total Effect)، دهرکهوت که گۆراوی "ئەدای حزبی" (۰.۴۸) و "بنکه ی کومه لایه تی حزبه کان" (۰.۴۱) به هیزترین و کاریگه رترین دوو گۆراون له سەر "گه شه پیدانی سیاسیه."

رافه ی رپه ره ی کاریگه ریه کان: تینینی کرا که بۆ سه ره جمه گۆراوه سه ره بخۆکان، قه باره ی کاریگه ریه راس ته وخۆکان (Direct Effects) له کاریگه ریه ناراس ته وخۆکان (Indirect Effects) گه وه ره تره. ته مهش ئه وه ده گه یه نیت که رپه ره ی سهرکی کاریگه ریی ئهم گۆراوانه، راس ته وخۆیه. له گه ل ئه وه شدا، بوونی کاریگه ریه ناراس ته وخۆکان بۆ هه موو گۆراوه کان، ئاماژه یه بۆ بوونی رۆلی تیوه ندگی ر (Mediation) و ده یسه لینی ت که ئهم گۆراوانه له رپگه ی میکانیزمی دیکه شه وه کاریگه ریی خۆیان ده گه یه ن.

دیاریکردنی لاوازترین فاکتەر: له به رامبه ردا، گۆراوی "نایدیۆلۆژیای حزبی" به تۆمارکردنی که مترین کاریگه ریی گشتی (۰.۲۷)، وهک لاوازترین فاکتەر له م مۆدێله دا ده ستیشان کرا.

خسته ی (۱۲)

شیکاری رۆلی تیوه ندگی ریی گۆراوه کان له ناو مۆدێلی توێژینه وه دا

ماناداری	کاریگه ریی تیوه ندگی ر	گۆراوی تیوه ندگی ر
۰.۰۰۳	۰.۰۹	بارودوخی تیوه نه وه تی
۰	۰.۱۴	په یوه ندی له گه ل حکومه تی ناو نه دی
۰.۰۰۱	۰.۱۲	هۆکاره ئابوورییه کان
۰.۰۱۵	۰.۰۷	فرمه چشه نی ئیتنی ئایینی

پوخته ی دەرئەنجامی شیکاری رپه ره:

دەرئەنجامی کو تایی شیکاری رپه ره، رپه زه ندی کاریگه ریی گشتی گۆراوه سه ره بخۆکان و هیزی گۆراوه تیوه ندگی ره کانێ به م شیوه یه خسته ره و:

به پیتی کاریگه ریه گشتیه کان، "ئەدای حزبی" (۰.۴۸) به هیزترین کاریگه ریی له سەر گه شه پیدانی سیاسی هه یه، له پاش ئه ویش "بنکه ی کومه لایه تی حزبه کان" (۰.۴۱) و "پیکهاته ی حزبی" (۰.۳۷) دین.

له باری کاریگه ریه ناراس ته وخۆکاندا (تیوه ندگی ر)، دهرکهوت که گۆراوی "په یوه ندییه کان له گه ل حکومه تی فیدرالی" (۰.۱۴) به هیزترین رۆلی تیوه ندگی ر ده کړت، و "فاکتەر ئابوورییه کان" (۰.۱۲) له پله ی دو وه م دا دیت.

۷. ۴. شیکاری فاکتەری پشتراستکەر مه (Confirmatory Factor Analysis - CFA)

بۆ هه لسه نکاندنی دروستی مۆدێلی پێوانه کردن (Measurement Model)، شیکاری فاکتەری پشتراستکەر مه ته نجام درا. پێوه ره کانێ گونجانی مۆدێله که ئاستیکی په سه ندرکروایان نیشان دا ($\chi^2/df = 2.38$, $GFI = 0.92$, $AGFI = 0.89$, $CFI = 0.94$, $NFI = 0.91$, $RMSEA = 0.06$). ئهم دەرئەنجامه

پشتگیری له گونجانی باشی مۆدێله ده که ن و به مهش دروستی پێوانه ی (Measurement Validity) توێژینه وه که پشتراست ده که نه وه.

ئەم توپتېنەۋەيە لە چەند روۋەكەۋە بەشدارى لە پەرەپىدانى تېۋرى گەشەپىدانى سىياسىدا دەكات:

يەكەم: گونجاي و كاراي چوارچىۋە تېۋرىيەكانى كۆمەلناسى سىياسى بۇ شىكرەنەۋەي دۇخى ھەرىئى كوردستان دەسەلمىنىت و نىشانى دەدات كە چۆن پەيۋەندى ئىۋان حزب و كۆمەلگە، دەرەنجامە سىياسىيەكان دادەپىزىت.

دوۋەم: تېشك دەخاتە سەر سىروشتى فرەپەندى ھەردوۋ چەمكى "حزبە سىياسىيەكان" و "گەشەپىدانى سىياسى"، و جەخت لەۋە دەكەنەۋە كە پىۋىستە ۋەك دياردەيەكى ئالۋز مامەلەيان لەگەلدا بىكرىت، نەك ۋەك چەمكىكى يەكپارچە و يەكپەھەند.

سېئەم: گونجاي فاكترە ئىۋەندگىرەكان لە پەيۋەندى ئىۋان حزب و گەشەپىدانى سىياسىدا ئاشكرا دەكات، و پىۋىستى شىكارى لە چوارچىۋە سىقادا (Contextual Analysis) بۇ تىكەيشتن لە كارىگەرى تەۋاۋى گۇراۋەكان دوۋاپات دەكەتەۋە.

۷.۵ دەرەنجامە كردارىيەكان (Practical Implications)

دەرەنجامەكان چەندىن ئامازەي كردارىيان بۇ سىياسەتدارپىزان و ئەكتەرە سىياسىيەكان لە ھەرىئى كوردستاندا ھەيە:

يەكەم: پىشنىيازى ئەۋە دەكات كە بەرزكردنەۋەي "ئەدای حزبى"، بەتايەت ئاستى ۋەلامدەرەۋەي (Responsiveness) بەرامبەر خواستەكانى ھاۋولاتيان و سەرگەۋەت لە جىبەجىكردى سىياسەتەكاندا، كىلى پىشنىستى گەشەپىدانى سىياسىيە. دوۋەم: دەرەيدەخات كە بەھىزكردى "بىكە كۆمەلەيەتتەيەكانى "حزبەكان، لە رىگەي پتەۋكردى مەتەنە و فراۋانكردى بەشدارى گىشتىيەۋە، دەپتە ھۆى بوۋزانەۋەي بەشدارى سىياسى و گەشەي كۆمەلگەي مەدەنى.

سېئەم: جەخت لەسەر پىۋىستى روۋەروۋپوۋنەۋەي نايەكسانىيە ھەرىئىيەكان لە گەشەپىدانى سىياسىدا دەكەتەۋە، لە رىگەي پەپەرەۋكردى سىياسەتى ھاۋسەنگى گەشەپىدان لەسەر ئاستى پارىزىكان.

۸.۵ سنوردارىيەكان و پىشنىياز بۇ توپتېنەۋەي داھاتوۋ

ئەم توپتېنەۋەيە، ۋەك ھەر كارىكى زانستى دىكە، چەند سنوردارىيەك لەخۇ دەرگىت:

يەكەم: پىشت بە داتاي پچراۋ (Cross-sectional Data) دەبەستىت، كە تواناي دەرەنجامگىرى ھۆكارى (Causal Inference) سنوردار دەكات. پەپەرەۋكردى دىزايى درىزخايەن (Longitudinal Design) لە داھاتوۋدا، بەلگەي بەھىزىر لەسەر پەيۋەندىيە ھۆكارىيەكان دايىن دەكات.

دوۋەم: قەبارەي ئىۋوۋنەكە، ھەرچەندە نۆينەرايەتى دەكات، بەلام تا رادەيەك سنوردارە. بەكارھىنانى ئىۋوۋنەي گەۋرەت، ئاستى گىشتاندى (Generalizability) دەرەنجامەكان بەرزىر دەكەتەۋە.

سېئەم: توپتېنەۋەيە پىشتى بە تىروانىنى بەشداربوۋان بەستوۋە، نەك پىۋەرى بابەتى (Objective Indicators)، كە رەنگە بىتتە ھۆى دروستىۋوۋى لايەنگىرى ۋەلامدەرەۋەي (Respondent Bias).

بۇيە، توپتېنەۋەي داھاتوۋ دەتوانىت بە بەكارھىنانى دىزايى درىزخايەن، ئىۋوۋنەي گەۋرەت، و پەپەرەۋكردى مېتۇدى تىكەلاۋ (Mixed-Methods) كە داتاي چەندايەتى و چۆنايەتى پىكەۋە گرى دەدات، ئەم سنوردارىيە تىپەپىزىت.

ئەم دەرەنجامە، لەگەل شىكارىيەكەي (Natali 2021) دا تەبايە كە ئاراستە فېكرىيەكانى حزبە كوردىيەكان بە مىكانىزىمىكى سەرەكى دارىشتى سىياسەتەكانىيان سەبارەت بە دېمۇكراسى و مافەكان دادەپىت.

۲.۵ لىكەنەۋەي نايەكسانىيە گەشەسەندى ھەرىئى

جىۋازىيە ئامارىيە مانادارەكانى ئىۋان پارىزىكان، تەنبا جىۋازىي جۇگرافىيىن، بەلگە ئامازەن بۇ بوۋى "جىۋىۋەلەتتىكى ناۋخۇي" كە لەسەر بىنەماي دابەشبوۋى حزبى دارىزراۋە. بالادەستى پارىزىكاى ھەۋلىز لە پىۋەرەكانى گەشەپىداندا و دواكەۋەتى ھەلەنجە، رەنگەنەۋەي ئەۋ دىۋالزىمە سىياسى و ئىدارىيەيە كە مېتۇۋىيەكى درىزى ھەيە. ئەم دۆزىنەۋەي بە شىۋەيەكى ئەزموۋى، پىشتىگىرى لە تىزەكەي Saeed (2025) دەكات كە باس لەۋە دەكات كە مەللاتىيى حزبى، پىۋەسى دەۋلەتسازى لە ھەرىئى كوردستاندا گۇرپوۋ بۇ پىۋەسىيەكى فرەناۋەند و نايەكسان. ھەرۋەھا، دۇخى تايەتتەي ھەلەنجە، ئامازەيە بۇ ئەۋ ئاستەنگە پىكەتەيەنەي كە يەكە ئىدارىيە نۆيەكان لە قۇناغى بىناتىنى تواناي دامەزراۋەيدا روۋپەرۋى دەبەنەۋە.

۳.۵ خۇپىند وەك سەرمايە سىياسى و يەكسانىيە رەگەزى لە بۇچوۋندا

پەيۋەندىيە ئەرتىپەكەي ئىۋان ئاستى خۇپىند و ھەلەسەنگەندى گەشەپىدانى سىياسى، گىمانەي ئەۋە بەھىز دەكات كە خۇپىند وەك جۇرىك لە "سەرمايە سىياسى (Political Capital)" كاردەكات و كارىگەرى لەسەر ئاستى ھۆشيارى، خواست، و چاۋەروانىيەكانى ئاكەكان لە سىستەمە سىياسىيەكە ھەيە. ئەمەش لەگەل دەرەنجامەكانى كەرىم (۲۰۲۳) تەبايە.

لەلەيكى ترمەۋ، نەبوۋى جىۋازىي مانادار لەتۋان رەگەزەكاندا، دۆزىنەۋەيەكى جىي سەرنجە و رەنگە ئامازە بەۋە بدات كە كارىگەرى فاكترەكانى ۋەك لايەنگىرى حزبى يان شوۋى نىشتەجىۋوۋ، ئەۋەندە بەھىزە كە تۋانىيەتى جىۋازىيە رەگەزىيەكانى لە بۇچوۋنە سىياسىيەكاندا كەل بگەتەۋە. ئەمە پىۋىستى بە لىكۋلىنەۋەي زىاتر ھەيە بۇ تىكەيشتن لەۋەي كە ئايا ئەمە نىشانەي گۇراۋەكانىيەكى كۆمەلەيەتتەيە يان دەرەنجامى زالىۋوۋى فاكترەي دىكەيە.

۴.۵ شىكرەنەۋەي مىكانىزىمە ئىۋەندگىرەكان: رۇلى بەغدا و فاكترە ئابۋورىيەكان

شىكارىي رېرەۋ، مىكانىزىمە شارۋەكانى ئىۋان حزبەكان و گەشەپىدانى سىياسى ئاشكرا كەرد. دەرەكەۋەتى "پەيۋەندى لەگەل ھۆكۈمەتى فېدرالى" ۋەك بەھىزىر ئىۋەندگىر، ئەۋە دەسەلمىنىت كە سىياسەتى ناۋخۇي ھەرىئە بە شىۋەيەكى دانەبراۋ بەستراۋەنەۋە بە چوارچىۋە گىشتىيەكەي عىراقەۋە. سىياسەتەكانى حزبەكان لە ھەرىئە، لە رىگەي سىروشتى پەيۋەندىيەكانىيان لەگەل بەغدادا (كە بىرتىيە لە مەللاتى، ھاۋكارى، يان دانۇستان)، كارىگەرىيەكانىيان چىزىر يان كىزىر دەپتەۋە، كە ئەمەش بۇچوۋنەكەي "ناۋەندى ئەلجەزىرە بۇ لىكۋلىنەۋەي" (۲۰۲۴) پىشتراست دەكەتەۋە.

ھەرۋەھا، كارىگەرى ئىۋەندگىرى "فاكترە ئابۋورىيەكان" جەخت لەسەر تىزەكانى ئابۋورىي سىياسى دەكەتەۋە؛ واتە، كارايى حزبەكان و سەقامگىرى سىياسى، بەندە بە بوۋى سىستىمىكى ئابۋورىي جىگىرەۋە. ئەمەش لەگەل شىكارىيەكەي ئەمەد (۲۰۲۴) دا يەكەگىرەتەۋە كە قەيرانە ئابۋورىيەكان ۋەك ھەرەشەيەكى سەرەكى بۇ سەر تواناي ھۆكرانى و شەرىقەتى دامەزراۋەكانى ھەرىئە دەستىنشان دەكات.

۶.۵ دەرەنجامە تېۋرىيەكان (Theoretical Implications)

democracy in the Kurdistan Region of Iraq after 2003]. Koya University Journal of Humanities and Social Sciences, 4(1), 122–141. <https://doi.org/10.14500/kujhss.v4n1y2021.pp122-141>

سه‌ته‌ری لیکۆلینه‌وه‌ی ستراتیجی کوردستان. (۲۰۲۴). هه‌لێاردنه‌کانی په‌رله‌مانی کوردستان: شیکردنه‌وه‌ی نه‌خامه‌کان و کاریگه‌ریان له‌سه‌ر په‌ره‌بێدانی سیاسي. سلیانی.

عبدوللا، ئاکو. (۲۰۲۲). سیستهمی سیاسي له‌هه‌ریی کوردستان: چالاکي و ئاسته‌نگه‌کان. چاپخانه‌ی رۆژه‌لات.

که‌رم، هه‌رش. (۲۰۲۳). رۆلی پارتی سیاسیه‌کان له‌ دامه‌زراندنی دامه‌زراوه‌ دیموکراتیه‌کان له‌ هه‌ریی کوردستان. گوفاری زانکوی کوردستان بۆ لیکۆلینه‌وه‌ ستراتیجیه‌کان، ۸(۲)

نهمه‌د، نه‌وزاد. (۲۰۲۴). په‌وه‌ندی تیوان پارتی سیاسیه‌کان و په‌ره‌بێدانی ئابووری له‌ هه‌ریی کوردستان. گوفاری زانکوی کوردستان بۆ لیکۆلینه‌وه‌ ستراتیجیه‌کان، ۱۵(۴)

بالي، آرام ناجي. (۲۰۲۲). دور الأحزاب في التنمية السياسية: دراسة حالة إقليم كردستان-العراق. منشورات زين الحقوقية.

الزیدی، رشید. (۲۰۲۳). الأحزاب السياسية الكردية وتأثيرها على التنمية السياسية في إقليم كردستان العراق. المجلة العربية للعلوم السياسية، ۱۲(۱)، ۷۸–۹۵.

عبد الرحمن، سامان. (۲۰۲۳). دور الأحزاب في التنمية السياسية لمجتمعات ما بعد النزاع - دراسة حالة إقليم كردستان العراق. [رساله دکتري، جامعه‌ السودان للعلوم والتكنولوجيا].

القره داغي، شاهو. (۲۰۲۱). الأحزاب والحركات الكردية منذ عام ۲۰۰۳ ولغاية اليوم: أولا: الحزب الديمقراطي الكردستاني. مركز الرسام للدراسات والبحوث. <https://alrassaam.com/articles/2021/11/25/> ۲۰۰۳-ولغاية-اليوم-أولا-الحزب-الديمقراطي-الكردستاني

مركز الجزيرة للدراسات. (۲۰۲۴). مستقبل الحكم في إقليم كردستان العراق: تحديات الحوكمة والتنمية السياسية. الدوحة.

الهاشمي، عبد الله. (۲۰۲۴). إشكالية العلاقة بين الحزب الديمقراطي الكردستاني والاتحاد الوطني الكردستاني وتأثيرها على الاستقرار السياسي. مجلة السياسة الدولية، ۲۱(۲)، ۴۵–۶۲.

Almond, G. A., & Powell, B. (1966). Comparative politics: A developmental approach. Little, Brown.

Al-Monitor. (2025). Iraqi Kurdistan's political parties face governance challenges amid economic crisis. <https://www.al-monitor.com/originals/2025/02/iraqi-kurdistan-political-parties-face-governance-challenges-amid-economic-crisis>

Bengio, O. (2022). The Kurds of Iraq: Building a state within a state. Lynne Rienner Publishers.

Chatham House. (2023). Political reform in the Kurdistan Region of Iraq: Challenges and opportunities. <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2023-07/kurdistan-political-reform-report.pdf>

International Crisis Group. (2024). Iraq's Kurdish politics: Divisions and prospects for unity (Middle East Report No. 235). <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/gulf-and-arabian-peninsula/iraq/235-iraqs-kurdish-politics-divisions-and-prospects-unity>

Khalil, L. (2024). The Impact of Political Parties on Governance in Iraqi Kurdistan. International Journal of Middle East Studies, 56(1). <https://doi.org/10.1017/S002074382300067X>

هه‌روه‌ها، نه‌خامدانی توێژینه‌وه‌ی به‌راوردکاری له‌تیوان هه‌ریی کوردستان و فه‌واره‌ فیدرالییه‌کانی دیکه‌دا، تیکه‌یشتنیکي به‌رخ له‌باری ئاستی گشتاندنی ئەم دۆزینه‌وانه‌ له‌ ده‌روه‌ی چوارچێوه‌ی هه‌ریی، داين ده‌کات.

۶. ده‌ره‌نجامگیری و ئاسۆی داهاوو

ئەم توێژینه‌وه‌یه‌، به‌ به‌کارهێنانی مۆدێلێکی چه‌ندایه‌تی گشتگیر، هه‌ولیدا په‌وه‌ندیه‌ ئالۆزه‌کانی تیوان تاییه‌مه‌ندیه‌کانی حزبه‌ سیاسیه‌کان و پرۆسه‌ی گه‌شه‌بێدانی سیاسي له‌ هه‌ریی کوردستانی عێراق شیکار بکات. ده‌ره‌نجامه‌کان به‌ شیوه‌یه‌کی یه‌کلکه‌ره‌وه‌ ده‌یسه‌ملین که‌ حزبه‌کان وه‌ک ئەکته‌ری سه‌ره‌کی، رۆلێکی فره‌هه‌ندیان له‌ دارێشتی دیمه‌نی سیاسي هه‌رییدا هه‌یه‌. به‌ تاییه‌تی، ده‌رکه‌وت که‌ "ئه‌دای حزبی" (که‌ نیشاندهری توانای حوکمرانییه‌) و "بنکه‌ی کومه‌لایه‌تی" (که‌ نیشاندهری ره‌وايه‌تی جه‌ماوه‌رییه‌)، دوو فاکته‌ری یه‌کلکه‌ره‌وه‌ن.

هه‌روه‌ها، توێژینه‌وه‌که‌ ئه‌وه‌ی ده‌رخست که‌ کاریگه‌ری حزبه‌کان له‌ بۆشاییدا نیه‌، به‌لکه‌ به‌ قوولی به‌ستراوه‌ته‌وه‌ به‌ سیاقی سیاسي و ئابوورییه‌وه‌. ده‌رکه‌وتی "په‌وه‌ندی له‌گه‌ڵ به‌غدا" و "دۆخی ئابووری" وه‌ک دوو گۆراوی تیوه‌ندگیری به‌هیز، جه‌خت له‌وه‌ ده‌کاته‌وه‌ که‌ هه‌ر شیکارییه‌ک بۆ سیاسه‌تی ناوخۆی هه‌ریی، ده‌ییت ئەم دوو فاکته‌ره‌ ستراتیژییه‌ له‌ به‌رچاو بگرێت. بوونی جیاوازی هه‌رییمیش، ئاماژه‌یه‌ بۆ ئه‌وه‌ی که‌ گه‌شه‌بێدانی سیاسي له‌ هه‌رییدا پرۆسه‌یه‌کی یه‌کسان نیه‌ و ره‌نگدانه‌وه‌ی دا به‌شبوونه‌ سیاسیه‌ میژووویه‌کانه‌.

له‌سه‌ر ئاستی تیوری، ئەم توێژینه‌وه‌یه‌ به‌شداری ده‌کات له‌ ئه‌ده‌بیاتی تاییه‌ت به‌ رۆلی حزبه‌کان له‌ سیستهمه‌ سیاسیه‌ نیچه‌-ده‌وله‌تیه‌کاندا. له‌سه‌ر ئاستی کرداریش، نه‌خشه‌ریگایه‌ک پێشنیاز ده‌کات که‌ سێ پایه‌ی سه‌ره‌کی هه‌یه‌: (۱) چاکسازی له‌ حوکمرانی حزبی، (۲) به‌هێزکردنی په‌وه‌ندی حزب-کومه‌لکه‌، و (۳) په‌یه‌وه‌کردنی سیاسه‌تی گه‌شه‌بێدانی هاوسه‌نگ.

له‌ کۆتاییدا، له‌ کاتییدا هه‌ریی کوردستان پرویه‌پرووی ئالنگاری ناوخۆی و ده‌ره‌کی جۆراوجۆر ده‌ییته‌وه‌، گرنگترین سه‌ره‌مایه‌ی سیاسي بریتیه‌ له‌ بوونی سیستهمی دیموکراسی کارا. ئەم توێژینه‌وه‌یه‌، به‌ داينکردنی به‌لگه‌ی ئەزموونی، هه‌ولێکه‌ بۆ یاره‌تیدانی دارپێژه‌رانی سیاسه‌ت به‌ مه‌به‌ستی به‌هێزکردنی دامه‌زراوه‌ دیموکراسیه‌کان. چاره‌سه‌رکردنی ئەم کێشه‌ پیکه‌ته‌یانه‌ی که‌ لێره‌دا ده‌ستنیشان کراون، تاکه‌ ریگایه‌ بۆ گه‌یشتن به‌ سیستهمی سیاسي گشتگیر که‌ بتوانێت وه‌لامده‌روه‌ی پێداویستیه‌کانی هه‌موو هاوولاتیان بێت و داهاووویه‌کی سه‌قامگیرتر بۆ هه‌ریی داين بکات.

سه‌رچاوه‌کان

Ali, H. S. (2021). رۆلی ریکه‌خواه‌کانی کومه‌لی مه‌دنی له‌ هۆشیارکردنه‌وه‌ی گه‌نجان به‌ ماف و ئەه‌که‌کانی هاوولاتیبوون - شارێ سلیانی به‌ نمونه‌ [The role of civil society organizations in raising youth awareness of citizenship rights and duties - a case study of Sulaimani city]. Koya University Journal of Humanities and Social Sciences, 4(2), 241–258. <https://doi.org/10.14500/kujhss.v4n2y2021.pp241-258>

کۆسپه‌کانی به‌رده‌م گواسته‌وه‌ بۆ دیموکراسی له‌ (2021). Othman, B. S., & Ahmed, H. S. [Obstacles to the transition to democracy in Iraq]. هه‌ریی کوردستانی عێراقدا له‌ دواي سالی ۲۰۰۳

جغرافية في النتائج، حيث سجلت محافظة أربيل أعلى المستويات بينما سجلت محافظة حلبجة أدنى المستويات في معظم مؤشرات التنمية السياسية. في الختام، تؤكد هذه الدراسة أن تعزيز استجابة الأحزاب للمطالب الشعبية وتقوية قواعدها الجماهيرية هما عاملان رئيسيان لدفع عجلة التنمية السياسية في إقليم كردستان. يساهم هذا العمل في فهم أعمق للديناميكيات المعقدة بين الأحزاب السياسية وعملية التنمية السياسية في المناطق التي تمر بمرحلة ما بعد الصراع وتتحول نحو الديمقراطية.

الكلمات المفتاحية: الأحزاب السياسية، التنمية السياسية، إقليم كردستان، التحول الديمقراطي، علم الاجتماع السياسي.

The Impact of Political Parties on Political Development in the Kurdistan Region of Iraq; A Quantitative Analysis

ABSTRACT

This study presents a quantitative and comprehensive analysis investigating the impact of political parties on the political development of the Kurdistan Region of Iraq, utilizing theories from political sociology as its theoretical framework. The research focuses on how various dimensions of political parties—such as structure, ideology, performance, inter-party relations, and popular base—affect key indicators of political development, including institutionalization, political participation, civil liberties, the rule of law, and the growth of civil society. Data were collected through a stratified random sample of (384) citizens across the four governorates of the Kurdistan Region. Using multiple linear regression analysis, it was found that party performance has the strongest positive impact on political development (total effect = 0.48), followed by the social base of the parties (total effect = 0.41). Meanwhile, Path Analysis revealed that relations with the federal government of Iraq play a significant mediating role between the influence of political parties and political development. Geographical differences were also observed in the results, with Erbil governorate recording the highest levels and Halabja governorate the lowest on most indicators of political development. Ultimately, this study emphasizes that enhancing the responsiveness of parties to public demands and strengthening their popular bases are two key factors for advancing political development in the Kurdistan Region. This work contributes to a deeper understanding of the complex dynamics between political parties and the process of political development in post-conflict regions transitioning towards democracy.

KEYWORDS: Political Parties, Political Development, Kurdistan Region, Democratization, Political Sociology.

- Kurdistan 24. (2024). Election results reshape Kurdish political landscape. <https://www.kurdistan24.net/en/story/31542-Election-results-reshape-Kurdish-political-landscape>
- Kurdistan Parliament - Iraq. (2025). Parties Fifth Term. <https://www.parliament.krd/english/members-and-parties/parties-fifth-term/>
- Leezenberg, M. (2023). Political Development in Iraqi Kurdistan: Between Democratization and Authoritarianism. *Journal of Middle Eastern Politics*, 18(3), 345–367. <https://doi.org/10.1080/21565503.2023.2201389>
- Natali, D. (2021). The Kurdish quasi-state: Development and dependency in post-Gulf War Iraq. Syracuse University Press.
- Rudaw. (2025). KDP and PUK struggle to form government after inconclusive elections. <https://www.rudaw.net/english/kurdistan/150120251>
- Saeed, Y. (2025). Kurdistan has emerged from its latest elections more divided than ever. Newlines Institute. <https://newlinesinstitute.org/political-systems/kurdistan-has-emerged-from-its-latest-elections-more-divided-than-ever/>
- Stansfield, G. (2023). The Kurdish Political System in Iraq: Party Politics and Electoral Dynamics. *Middle East Journal*, 77(2). <https://doi.org/10.3751/77.2.14>
- Washington Institute for Near East Policy. (2024). Kurdish political dynamics: Implications for regional stability. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/kurdish-political-dynamics-implications-regional-stability>

تأثير الأحزاب السياسية على التنمية السياسية في إقليم كردستان العراق: دراسة كمية

خلاصه

تقدم هذه الدراسة تحليلاً كمياً وشاملاً لبحث تأثير الأحزاب السياسية على التنمية السياسية في إقليم كردستان العراق، بالاعتماد على نظريات علم الاجتماع السياسي كإطار نظري لها. يركز البحث على كيفية تأثير الأبعاد المختلفة للأحزاب السياسية - مثل الهيكل، والأيدولوجيا، والأداء، والعلاقات بين الأحزاب، والقاعدة الشعبية - على المؤشرات الرئيسية للتنمية السياسية، بما في ذلك المؤسسة، والمشاركة السياسية، والحريات المدنية، وسيادة القانون، ونمو المجتمع المدني. تم جمع البيانات من خلال عينة عشوائية طبقية شملت (٣٨٤) مواطناً في محافظات إقليم كردستان الأربع. وباستخدام تحليل الانحدار الخطي المتعدد، وُجد أن أداء الأحزاب يمتلك التأثير الإيجابي الأقوى على التنمية السياسية (التأثير الكلي = ٠,٤٨)، تليه القاعدة الاجتماعية للأحزاب (التأثير الكلي = ٠,٤١). وفي الوقت نفسه، كشف "تحليل المسار (Path Analysis)" أن العلاقات مع الحكومة الاتحادية العراقية تلعب دوراً وسيطاً مهماً بين تأثير الأحزاب السياسية والتنمية السياسية. كما لوحظت اختلافات